

KIBRIS TÜRK BAROLAR BİRLİĞİ
KIBRIS TÜRK TABİPLERİ BİRLİĞİ
TIP HUKUKU ENSTİTÜSÜ

KUZAY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
**VII. ULUSLARARASI KATILIMLI
SAĞLIK HUKUKU SEMPOZYUMU**

24 - 25 Eylül 2024

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Nilgün SARP
Av. Arb. Cahid DOĞAN

ADALET YAYINEVİ
Ankara - 2025

ADALET BASIM YAYIM DAĞITIM SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

VII. Uluslararası Katılımlı Sağlık Hukuku Sempozyumu

Editörler: Nilgün Sarp - Cahid Doğan

Hukuk Yayınları Dizisi – 4177

Birinci Baskı : Mayıs, 2025

ISBN : 978 – 625 – 377 – 298 – 7

ADALET YAYINEVİ

Merkez

Strazburg Caddesi No: 10/B Sıhhiye-Ankara
Tel : (0312) 231 17 00
Fax : (0312) 231 17 10

İstanbul Şube

Mustafa Kemal Caddesi No: 60/C
(Anadolu Adliyesi Karşısı) Kartal-İstanbul
Tel : (0216) 305 72 81

Dağıtım

Strazburg Caddesi No: 17/B Sıhhiye-Ankara

Bursa Şube

Bursa Adliye Sarayı Zemin Kat Bursa

 : adalet.com.tr – adaletyayinevi.com

 : facebook.com/adaletyayinevi

 : adalety@adaletyayinevi.com

 : twitter.com/adaletyayinevi

Sayfa Tasarımı:

Nimet Yıldız

Kapak Tasarımı:

Yasin Özbudak

Baskı:

BALOĐLU GRUP BASIN YAYIN
Saray Mah. 608 Cad. No: 6/A Kahramankazan/Ankara
Tel: (0312) 911 26 24
Sertifika No: 41297

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRLERDEN	XVII
SEMPZYUM AÇILIŞ KONUŞMALARİ	XVIII
ESTETİK TİBBİ MÜDAHALEDE AYDINLATILMIŞ RIZA <i>Av. Ayfer BAYER</i>	1
ESTETİK CERRAHİ HEKİMİNİN HUKUKİ SORUMLULUĞU	19
<i>Prof. Dr. Hayrunnisa ÖZDEMİR</i>	
ORGAN VE DOKU NAKLİNDE CEZA HUKUKU SORUMLULUĞUNA İLİŞKİN BAZI SORUNLAR <i>Prof. Dr. Dr. h.c. Yener ÜNVER</i>	81
KKTC HUKUKU'NDA ÇOCUKLARDA ORGAN NAKLİ <i>Yrd. Doç. Dr. Emir Ali GÜRLER</i>	111
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ ORGAN VE DOKU NAKLİNE İLİŞKİN MEVZUATIN ELEŞTİRİSİ <i>Yrd. Doç. Dr. Erkut Ziya SİVRİKAYA</i>	115
KKTC HUKUKU'NDA YAPAY DÖLLENME, TAŞIYICI ANNELİK VE SOYBAĞI SORUNU <i>Prof. Dr. Şölen KÜLAHÇI</i>	121
RAHİM NAKLİNİN ETİK VE HUKUKİ AÇIDAN ANALİZİ <i>Yrd. Doç. Dr. Nazime BEYSAN</i>	129
SAĞLIKLI BESLENME HAKKI <i>Av. Arb. Cahid DOĞAN</i>	143
KKTC'DE GIDA GÜVENLİĞİ VE İDARİ DENETİMİ <i>Doç. Dr. Turgay AKALIN - Öğr. Gör. Gamze KARADERİ</i>	179
ENDİKASYON DIŞI İLAÇ VE İNSANİ AMAÇLI İLACA ERKEN ERİŞİM <i>Doç. Dr. Yasemin DURAK</i>	195
SAĞLIK HUKUKU VE SPOR HUKUKU BAĞLAMINDA DOPİNG <i>Prof. Dr. Nadi GÜNAL</i>	235

SAĞLIK TURİZMİNDE HUKUKİ SORUNLAR <i>Prof. Dr. Dr. h.c. Hakan HAKERİ</i>	247
ULUSLARARASI SAĞLIK TURİZMİ ARACI KURULUŞLARININ SAĞLIK HİZMETLERİNDEN DOĞAN HUKUKİ YÜKÜMLÜLÜKLERİ <i>Av. Arb. Ayşegül EKİNCİ</i>	255
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NDE SAĞLIK VERİLERİNİN MAHREMİYETİ: AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI REHBERLİĞİNDE HUKUKİ ÇERÇEVENİN ANALİZİ <i>Doç.Dr. Demet Çelik ULUSOY</i>	265
AFETLERDE SAĞLIK HİZMETLERİ YÖNETİMİ VE YAŞAM HAKKININ KORUNMASI	317
<i>Prof. Dr. Nilgün SARP</i>	
KIBRIS'IN KUZEYİNDEKİ SAĞLIK SORUNLARI-UYGULAMA ÖRNEKLERİ <i>Av. Boysan BOYRA</i>	339

SAĞLIKLI BESLENME HAKKI

Av. Arb. Cahid DOĞAN*

ÖZET

Günümüzde açlık çeken insanların bulunduğu ülke ya da bölgeler bulunmaktadır. Açlık çekilen bölgeler; savaş, iklim değişikliği ve kuraklık gibi tabii sebepler, yanlış tarım politikalarından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan yoksulluk, endüstriyel gıda sistemi ve ülkelerin kaynaklara erişimde doğru politikaları olmamaları da önemli faktörlerdendir.

Gıda hakkı, aç kalmama olarak temel insan hakkı olup, diğer haklarla doğrudan ilişkilidir. Sağlıklı beslenme hakkı ise, insanların zararlı maddeler taşımayan, sağlığına uygun gıdaya erişim ve sürdürülebilirliğin olduğu haktır. Sağlıklı beslenme hakkının yükümlüsü ise devlettir. Devlet, tebaasının aç kalmaması için, yeterli, sağlıklı ve erişilebilir gıdayı sağlamalıdır.

Sağlıklı beslenme hakkı, 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde tanınan ve sonrasında 1966 yılında imzalanıp, 1976 yılında yürürlüğe giren Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde (ESKHUS) tanımlanmasına rağmen, uzun bir süre devletler tarafından ihmal edilmiştir.

Gıda sorunun temelinde, uygulanan yanlış politikalar yanı sıra, devletlerin gıda hakkının korunmasında uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerini yerine getirmekteki isteksizlikleri ve uluslararası toplumun sorunun çözümüne ilişkin olarak iş birliği yükümlülüğünü yerine getirmedeki yetersizlikleri görülmektedir. Bununla birlikte, açlık sorunu en çok kadınlar, çocuklar, yerli haklar, tarım işçileri, küçük çiftlik sahipleri, yaşlılar ve engelliler gibi toplum içindeki zayıf ve dezavantajlı grupları etkilediği görülmektedir; bu grupların dezavantajlı durumlarının ortadan kaldırılması için özel ve acil önlemler alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Gıda, sağlıklı beslenme, Yoksulluk, Kentleşme, Erişilebilirlik

* Tıp Hukuku Derneği Başkan Yardımcısı, Kamu Yönetimi Bilim Uzmanı, (Orcid Kod: 0000-0001-6843-9210).

1. GIDA NEDİR

Gıda kelimesi terminolojik olarak Arapça kökenli olup Türkçe karşılığı “besin”dir¹. Yiyecek, canlıların hayatlarını devam ettirebilmeleri için yemek suretiyle tüketmeleri gereken maddelerdir. Belirli bir öğünde tüketilen yiyeceklere yemek denir. Yiyecekler organik veya inorganik maddelerden üretilmiş olabilirler. Yiyeceklerde bulunan ve canlıların yaşamını devam ettirmesi, büyümesi için gerekli olan protein, vitamin, mineral gibi maddelere ise besin veya gıda denir; ancak gıda sözcüğü “ilaçlar hariç, yaşamı devam ettirmek için tüketilen tüm yiyecek ve içecekler” anlamında da kullanılır². Beslenme; yaşamın sürdürülmesi, büyüme ve gelişme, sağlığın korunması, üretkenliğin sağlanması için besinlerin (gıdaların) tüketilerek vücutta kullanılmasıdır³.

Umumî Hıfzıssıhha Kanunu’nun 4“Yenilecek ve içilecek şeyler ile kullanılacak bazı maddeler” başlıklı 181-189. Maddelerinde düzenlemeler yapılmıştır.

Gıda konusunda milli hukuktaki düzenleme eksikliği ve uluslararası mevzuat çalışmalarının yoğunluğu sebebiyle 28.06.1995 tarihinde 560 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair kanun Hükmünde Kararname yayınlanmıştı. Türk Gıda Kodeksi ifadesi ilk kez 560 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname’de geçmiştir. Kodeks kavramı, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), (World Trade Organization, WTO)’nün uluslararası somut kriterleri düzenleyen standartlarının adıdır.

Türk Gıda Kodeksi: Gıdaya ilişkin yürürlüğe konulmuş hukuk düzenlemeleridir. Bunlar; kanunlar, kanun hükmünde kararnameler, tüzükler, yönetmelikler, genelgeler, ..gibi hukuk tasarruflarıdır.

Avrupa Birliği’nin o zaman gıda katkı maddeleriyle ilgili düzenleme bulunmakta olup, ortak kriterleri günümüzdeki gibi bulunmamaktaydı. 5179 sayılı Gıda Kanunu ise, artık DTÖ yanı sıra AB’ye uyum amacıyla çıkartılmıştır. 27.05.2004 tarihinde yayınlanan 5179 sayılı kanun, 560 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin kanun haline getirilmesi haricinde çok az değişiklik içermiştir.

1 TEKİR, Asım Furkan: “Gıda Hakkı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-2016, s.6.

2 <https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C4%B1da>

3 https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/saglikli-beslenme-ve-hareketli-hayat-db/Dokumanlar/Brosurler/Ortaokul_brosuru_KATLAMALI.pdf

4 Kanun Numarası : 1593 Kabul Tarihi : 24/4/1930 Yayımlandığı R.Gazete : 6/5/1930 Sayı : 1489 Yayımlandığı Düstur : Tertip : 3 Cilt : 11 Sayfa : 143

Tarım ve gıda konularında Avrupa Birliği'nde yapılan görüşmelerde Avrupa Birliği müktesebatına uymadığı görülmüş ve yeni kanunlar yürürlüğe konulmaya çalışılmıştır. Böylece, 6968 sayılı "Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu", 1734 sayılı "Yem Kanunu", 3285 sayılı "Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu", 4631 sayılı "Hayvan Islahı Kanunu" ve 5179 sayılı "Gıda Kanunu" tek metin haline getirilerek 5996 sayılı "Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu" nu yürürlüğe konulmuş ve 21. ve 30. Maddeler arasında gıda konusu düzenlenmiştir.

"Besin Desteği" Ya Da "Takviye Edici Gıda"

Türk Gıda Kodeksi Takviye Edici Gıdalar Tebliği'nin 4. Maddesinin (d) bendine göre, "d) Takviye edici gıda: Normal beslenmeyi takviye etmek amacıyla, vitamin, mineral, protein, karbonhidrat, lif, yağ asidi, amino asit gibi besin öğelerinin veya bunların dışında besleyici veya fizyolojik etkileri bulunan bitki, bitkisel ve hayvansal kaynaklı maddeler, biyoaktif maddeler ve benzeri maddelerin konsantre veya ekstraktlarının tek başına veya karışımlarının kapsül, tablet, pastil, tek kullanımlık toz paket, sıvı ampul, damlalıklı şişe ve diğer benzeri sıvı veya toz formlarda hazırlanarak günlük alım dozu belirlenmiş ürünleri, ifade eder."⁵

5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu gereğince gıda ve gıda takviyelerinin güvenilirliğini sağlamak ve denetimi yapmak Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının görev ve yetkisi dâhilindedir.

Görüldüğü üzere, gıdalar ile normal beslenmeyi takviye amacıyla üretilen gıda takviyeleri üretim/satış izni ve denetimi Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yapılmaktadır. Sağlık Bakanlığının bu ürünlere satış izni verilmesinde görevi veya sorumluluğu bulunmamakla birlikte, gıda ve gıda takviyelerinin izinsiz şekilde, sağlık beyanında bulunularak satışının yapılması hâlinde, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 506 ncı maddesinde, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu'nun denetim, gerektiğinde durdurma, toplama, toplatma ve imha iş ve işlemlerini yapma veya yaptırma görev ve yetkisi bulunmaktadır⁶.

⁵ Türk Gıda Kodeksi Takviye Edici Gıdalar Tebliği (Tebliğ No: 2013/49) Resmî Gazete Tarihi: 16.08.2013 Resmî Gazete Sayısı: 28737.

⁶ Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Sayısı : 4, Yayımlandığı Resmî Gazetenin Tarihi - Sayısı : 15/7/2018 - 30479.

2. GIDA ETİĞİ

FAO (2001) gıda ve tarım etiğini; “gıdalar, miktar ve kalite olarak bireylerin beslenme ihtiyaçlarını karşılayarak, kendi kültüründe kabul edilebilir düzeyde ve zararlı maddelerden arınmış olmalıdır ve bu tür gıdalara erişim, diğer insanların haklarına keyfi olarak müdahale edilmeyen ve sürdürülebilir yollardan olmalıdır” şeklinde ifade etmiştir. Premodern gıda etiği ağırlıklı olarak gıda tüketimi ile ilgili konulara odaklanırken, modern çağ gıda etiği ise genellikle gıda üretimi ile ilgili konulara ağırlık vermiştir. Modern gıda etiğindeki yeni unsur, bilimsel bakış açısı olmuştur⁷.

Gıda etiği; gıdanın üretiminden sofraya gelmesine kadar, gıdaların işlenmesi, paketlenmesi, dağıtımı, muhafazası, satışı ve tüketim süreçlerinde olması gerekli doğru değerlerin tespiti ve bunların uygulanmasıdır.

Sağlık iddiaları ile ilgili olarak, etik davranışı uygulamaları için İngiltere’de hükümet “Gıda Etik Kurulları” kurmuştur. 1992 yılında bu kurullardan ACNFP, “gıda kullanımında genetik değişimin etikleri alt komitesini” kurmuştur. Kurumun organları geniş bir yelpazede görüş-tükten sonra kamu endişesine yol açan, dört ana olumsuz etki alanı saptanmıştır. Bunlar; 1. İnsan genlerinin gıda hayvanlarına transferi 2. Bazı dini gruplar tarafından kullanımı yasak olan etlerin genlerinin bazı hayvanlara transferi (domuz genlerinin koyunlara transferi) 3. Hayvan genlerinin vejeteryanlar tarafından özellikle endişe oluşturabilecek bitkilere transferi 4. Hayvan yemi olarak insan geni içeren organizmaların kullanılması⁸.

3. SAĞLIK HAKKI

Dünya Sağlık Örgütü (DSO) Anayasasında sağlık; sadece kişinin hasta ya da özürlü olmamasını değil, aynı zamanda beden, ruhen ve sosyal açıdan tam bir iyi olma hali olarak tanımlanmaktadır.

⁷ Zwart H.A. (2000). Short history of food eth; Nakleden: ARSOY, Dilek: “TEK SAĞLIK ve Gıda Etiği”, Target 4. Uluslararası Tarım ve Gıda Etiği Kongresi Ankara, Türkiye 16-17 Kasım 2023 (Kongre Kitabı), Editörler Mustafa EVREN R. Petek ATAMAN, 1. Basım Ankara, Aralık-2023, s.130.

⁸ VURAL, Hasan: “Tarım ve Gıda Güvenliğinde Etik İlkelerin Önemi”, Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt:29, Sayı: 2, (Journal of Agricultural Faculty of Uludag University), Bursa-2015, s.197-198./ CLARK, J.Peter and RITSON, Christopher., 2013. Practical ethics for food professionals. (Gıda Profesyonelleri İçin Pratik Etik: Araştırma, Eğitim ve İşyerinde Etik) John Wiley&Sons, Ltd. The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex England.

Anayasa Mahkemesi, sağlık hakkını insanların doğuştan kazandıkları vazgeçilmez, devredilmez haklardan görmekte olup, şu şekilde tanımlamaktadır: “Sağlık hakkı, insanların sağlıklarının korunması, hastalandıklarında iyileşmeleri, tıbbî bakım görebilmeleri ve tedavi edilebilmeleri için devletin sağladığı her türlü imkândan yararlanma hakkıdır.”⁹.

Sağlık hakkı, sağlığa uygun şartlara sahip olma hakkıdır. Yaşadığımız çevrede spor yapma alanlarının varlığı, trafiğin düzgün olması yaya kaldırımları; büfelerle, bankmatiklerle ve işyeri sahiplerinin belediyeye ödedikleri ücretle ya da ücretsiz işgal etmeleri, halka açık parkların lokanta ya da benzeri tesislerle daraltılması, müzik yayınlarının geç saatlere kadar yapılması gibi sebeplerle beden ve ruh sağlığımız bozulabilir. Sağlık hakkı ikamesi olarak, “*hastalanmama hakkı*” ya da “*sağlıklı olma hakkı*” insan hayatında imkânsız olan *haklardır*. *İnsan tabiatı gereği, genetik(kalıtıl) olan hastalıklar (mesela, huntington hastalığı genetik bir nörolojik hastalık) maluliyet oluşturmakta ya da şahsa has hassasiyetler (penisilin alerjisi) sebebiyle uygulanmamakta, sigara içme, gazlı içecekler ve fast-food yeme gibi alışkanlıklarda yaşam tarzlarına müdahale edilmesi imkânsızdır*. Mesela, savunma sporlarını ve sigara insana zarar veriyor diyerek yasaklamak, insanların tercihlerine, yaşam tarzlarına, kendi geleceklerine yön vermelerini yasaklamak anlamına gelir. Sigaranın zararları topluma anlatılabilir, erişimini yönelik caydırıcı önlemler alınabilir; fakat bunun yasaklanması insanların tercihine saygısızlıktır. Yaşam hakkı, ölmeme hakkını içermeyeceği gibi, güvenli konut hakkı da lüks villa da oturma hakkı değildir. Bu nedenlerle de, sağlık hakkı, kusursuz olarak sağlığa sahip olma ya da sağlıklı olma hakkı değildir; çünkü bir devlet, tebaasının bedensel yapısını bilemeyeceğinden ya da ekonomik şartlarını etkileyebilmesine rağmen kontrolünü sağlamayacağından başarması mümkün değildir¹⁰. 1996’da düzenlenen Dünya Gıda Zirvesi’nde ESKH Sözleşmesine taraf devletler Sözleşme’nin 11. maddesinde düzenlenen beslenme ile ilgili hakların daha iyi tanımlanması ve alınacak tedbirlerin uygulanmasının itakibinde Zirve’de kabul edilen Eylem Planının dikkate alınmasını talep etmişlerdir. Bunun üzerine 1999 yılında ESKH Komitesi, “Yeterli gıdaya sahip olma

⁹ Anayasa Mahkemesinin 28.09.2017 Tarih, 2016/125 Esas ve 2017/143 Karar sayılı kararı, 23.01.2018 Tarih ve 30310 sayılı R.G.; www.lexpera.com.tr, E.T.17.08.2024.

¹⁰ DOĞAN, Cahid: “Sağlık Hakkının Türk Hukuk Sistemi ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 12. Maddesi Çerçevesinde Analizi”, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Uluslararası Final Üniversitesi VI. Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu, Editörler: Prof. Dr. Nilgün SARP/Av. Cahid DOĞAN, Adalet Yayınevi, Ankara-2023, s.59.

hakkı” başlıklı 12 No’lu Genel Yorumu (General Comment) hazırlayarak “gıda hakkı” garantisini sağlamıştır.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR) “ yeterli gıda hakkına “ ilişkin 12 No’lu yorumunda, Sözleşmenin 11.1 maddesinde ‘ yeterli beslenme’ yi yaşam standardı hakkı olarak düzenlemiştir. “Yeterli beslenme hakkını, yeterli mevcudiyet, ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik yoluyla kişinin kendisini ve ailesini onurlu bir şekilde” besleme hakkı olarak tanımlamaktadır. Sözleşme’nin 11.2 maddesinde ise, herkes için açlıktan kurtulma temel bir hak olduğu ve taraf devletlerin uluslararası iş birliği yoluyla gerekli tedbirleri almakla yükümlü tutmuştur. Beslenme ihtiyaçlarının yeterli bir şekilde karşılanması ise, “her erkek, kadın ve çocuğun, tek başına veya başkalarıyla birlikte, yeterli gıdaya veya bunları temin etmek için gerekli araçlara her zaman fiziksel ve ekonomik erişime sahip olmakla” gerçekleşebilir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi yorumları yasal olarak bağlayıcı düzenlemeler içermemekle beraber, ilgili hakların koruyucu kapsamlarını yorumlamakta önemlidir. Genel Yorum, gıda hakkının insan onuru (sırasıyla özerklik) ve diğer tüm insan haklarının yerine getirilmesi için gerekli olması nedeniyle, 11. Maddenin 1. paragrafının içeriği açıklığa kavuşturulmuştur.

Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü (EC) No:178/20002

2. maddesine göre,

“ ‘Yiyecek’ tanımı

Bu Tüzüğün amaçları doğrultusunda, “gıda” (veya “gıda maddesi”) işlenmiş, kısmen işlenmiş veya işlenmemiş, insanlar tarafından yutulması amaçlanan veya makul olarak insanlar tarafından yutulması beklenen herhangi bir madde veya ürün anlamına gelir.

“Gıda”, içecek, sakız ve üretimi, hazırlanması veya işlenmesi sırasında gıdaya kasıtlı olarak katılan, su dahil her türlü maddeyi kapsar. 98/83/EC sayılı Direktifin 6. Maddesinde tanımlanan uyumluluk noktasından sonra ve 80/778/EEC ve 98/83/EC sayılı Direktiflerin gerekliliklerine hâle getirmeksizin suyu içerir.

“Gıda” şunları içermeyecektir:

(a) yem;

(b) insan tüketimi için piyasaya sürülmeye hazırlanmadıkları sürece canlı hayvanlar;

- (c) hasattan önceki bitkiler;
- (d) 65/65/EEC(21) ve 92/73/EEC(22) sayılı Konsey Direktifleri kapsamındaki tıbbi ürünler;
- (e) 76/768/EEC(23) sayılı Konsey Direktifi anlamında kozmetikler;
- (f) 89/622/EEC(24) sayılı Konsey Direktifi anlamında tütün ve tütün ürünleri;
- (g) Birleşmiş Milletler Narkotik İlaçlar Tek Sözleşmesi, 1961 ve Birleşmiş Milletler Psikotrop Maddeler Sözleşmesi, 1971 anlamında narkotik veya psikotrop maddeler;
- (h) kalıntılar ve kirletici maddeler”.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin 11'nci maddesinin Türkçe resmî çevirisinde, “gıda” (food) kelimesine, “besin”, “gıda maddesi” ve besin maddesi” olarak kelime karşılığı kullanılmıştır.

4. GIDA HAKKI

Gıda hakkı, temel yaşam haklarından biridir. Gıda hakkı ile, sadece güvenli yiyecek ve içeceklerle sağlıklı beslenme amaç edinmemekte, daha kapsamlı bir hak olmaktadır. Bu hak; sağlık hakkı, güvenli konut hakkı, su hakkı, tüketici hakkı gibi haklarla yakın ilişki içerisindedir.

Gıda hakkı ile beslenme hakkı iç içe geçtiğinden bu iki hak aynı hak olarak algılanmaktadır. Gıda hakkı, beslenme hakkından doğmuştur. Beslenme vücut için gerekli besin maddelerini almaktır. Bu tanımla beslenme hakkı, bireyin aç kalmayarak yaşamını sürdürülmesini kapsayan bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Gıda hakkı yeterli beslenmenin yanında güvenilir gıdalar ile sağlıklı beslenmeyi de içermekte iken beslenme hakkı daha dar yorumlanarak açıklıkla ilişkilendirilmektedir¹¹. Gıda hakkı, beslenme hakkı gibi doymayı değil, sağlıklı beslenmeyi esas aldığından gıda güvenliğine önem verir. Deprem, sel felaketi savaş gibi durumlarda devlet toplumun beslenme hakkını ifa etmektedir.

Sağlıksız beslenmeye bağlı olarak görülebilen sorunlar nelerdir?

¹¹ SOYLU, Ahmet Cemil: “İdarenin Gıda Güvenliğine İlişkin Faaliyetleri”, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul-2022, s.

“Dünya üzerinde sıklıkla görülen kronik hastalıkların pek çoğu beslenme ile doğrudan bir ilişki içerisindedir. Buna ek olarak sağlıksız ve dengesiz beslenme ile enfeksiyon hastalıkları başta olmak üzere birçok akut hastalığın da ortaya çıkış riskinde artış söz konusudur. Ülkemizde ve dünyada beslenmeye bağlı olarak en sık görülen sağlık sorunu obezitedir. Fazla kiloluluğun ileri bir boyutu olan obezite; kalp ve damar hastalıkları, diyabet, hormonal hastalıklar ve metabolik sendrom gibi birçok hastalığın en önemli risk faktörlerinden bir tanesidir. Sağlıksız, dengesiz veya yetersiz beslenme durumunda ortaya çıkan kötü beslenme tablosu, tıp dilinde malnütrisyon olarak adlandırılır. Malnütrisyon ile birlikte sıklıkla görülen sağlık sorunlarından bazıları şunlardır:

- Vitamin ve mineral eksiklikleri
- Zayıflık
- Tiroid hastalıklar
- İnfertilite (kısırlık)
- Büyüme ve gelişim geriliği
- Sık geçirilen enfeksiyonlar
- Unutkanlık, konsantrasyon güçlüğü ve bilinç bulanıklığı
- Yorgunluk ve halsizlik
- Anemi (kansızlık)
- Organ fonksiyonlarında bozulmalar
- Kemik ve eklem hastalıkları
- Kas kaybı (sarkopeni) ve kas gücünde azalma

Sağlıksız, dengesiz, yetersiz veya aşırı beslenmenin uzun süreli olarak devam etmesi halinde çok daha ciddileşebilen ve ölüme kadar ilerleyebilen sağlık sorunlarının ortaya çıkması söz konusu olabilmektedir”¹².

İnsanların yaşamaları için, temel gereksinimleri, vazgeçilmez ve en temel haklardan biri olan “gıda hakkı”, milletlerarası alanda temel hak olarak kabul edilmesi, 1924 tarihli “Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi (Geneva Declaration of the Rights of the Child)” ile olmuştur.

¹² <https://www.medicalpark.com.tr/saglikli-beslenme/hg-2341> (Erişim Tarihi: 01.12.2024, Saat: 22:45).

“Milletler Cemiyeti” (League of Nations) tarafından hazırlanan sözleşmenin beşinci maddesinde, “Tüm ulusların insanlığın çocuğa verebileceği en iyi şeyi borçlu olduğunu” kabul ederek söze başlayan bildiri, çocuğun hem maddi hem de manevi olarak normal gelişimi için gerekli araçlar sağlanarak “aç çocuklar beslenmelidir” (the child that is hungry must be fed) denilmektedir. Mezkûr düzenlemeyle, gıda hakkı ve beslenme hakkı aynı anlamda kullanılmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra Milletler Cemiyeti faaliyetinin de sonlanmasıyla sözleşme askıya alınmıştır. Gıda, insan yaşamının temelini ve özgür olarak kendini besleme hakkını kapsar. 1959 tarihli BM Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 4 no'lu ilkesinde, “çocuğun yeterli beslenme hakkı” olduğu bildirilmiştir.

Yeterli gıda, yeterli yaşam standardı hakkı olarak 10 aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi¹³'nin 25. maddesinde düzenlenmiştir. Mezkûr Bildirgenin 25/I. Maddesinde, “ 1. Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşama standartlarına hakkı vardır; bu hak, **beslenme**, giyim, konut, tıbbi bakım ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını da kapsar.” Mezkûr düzenlemede gıda hakkı, “...yeterli yaşama standardı...” unsuru olup, sağlanabilmesi şartı olarak ‘yeterlilik’ kriteri getirilmiştir. Mezkûr düzenleme, insanın doğuştan gelen yeterli beslenme hakkını tesis eden Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin (ICESCR) 11. Maddesinde genişletilerek düzenlenmiştir.

“Madde 11 1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese, kendisi ve ailesi için **beslenme**, giyim ve konut dâhil, yeterli bir yaşam düzeyi ve yaşama koşullarını sürekli olarak geliştirme hakkı tanır. Taraf Devletler, özgür isteğe dayalı uluslararası işbirliğinin bu alandaki temel önemini tanıyarak bu hakkın gerçekleştirilmesini sağlama yolunda gerekli girişimlerde bulunur. 2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin açıktan korunma temel hakkını tanıyarak tek tek ve uluslararası işbirliği yoluyla önlemler alır. Bu önlemler; a- Teknik ve bilimsel bilgiden tam yararlanarak, beslenme ilkeleri bilgisini yaygınlaştırarak ve doğal kaynakların en etkin biçimde geliştirilip kullanıl-

¹³ *Universal Declaration of Human Rights/Declaration Universelle des Droits de l'Homme. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarihli ve 217 A (III) sayılı kararıyla benimsendi ve ilan edildi. Oylamaya katılan BM üyesi 48 devletin temsilcileri “olumlu” oy vermiştir. Türkiye de, “olumlu” oy verenler arasındadır.*

masını sağlamak ,zere tarım sistemini geliştirip iyileştirerek besin ,üretim, koruma ve dağıtım yöntemlerini geliştirmek için; b- Gerek dıştan yiyecek maddesi alan, gerekse dışa yiyecek maddesi satan ,ilkelerin sorunları gözönüne alınarak, dünya yiyecek maddesi stoklarının gereksinmeye göre dengeli dağılımını sağlamak için; gerekli özel programları da kapsar”¹⁴.

Gıda hakkı temel bir insan hakkı olması nedeniyle, 2001 yılında Gıda Hakkı Özel Raportörü Jean Ziegler tarafından “matrix” bir hak olarak nitelendirilmiştir. “Matriks, içinde birçok biyolojik olayın meydana geldiği, akıcılığı az ve cansız bir sıvı ortam” dır¹⁵. Diğer anlamıyla, içinden yeni bir şey türeyen, oluşan veya gelişen şey, temel, taban, başlangıç noktasını karşılamaktadır¹⁶. “Matrix” bir hak olarak gıda hakkı, çoğu diğer hakkın varlığına temel olan, ondan kaynaklanan, o olmadan diğer hakların olması gereken şekilde var olamayacağını kabul edildiği bir insan hakkı olarak ifade edilebilecektir¹⁷.

¹⁴ Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ICESCR), Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 16 Aralık 1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 19 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılmıştır. Sözleşme, 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşme’yi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır. Sözleşme’nin onaylanması 4 Haziran 2003 tarihli ve 4867 sayılı Kanunla uygun bulunmuş ve Bakanlar Kurulu 10 Temmuz 2003 tarih ve 2003/5923 sayılı kararıyla Sözleşme’yi onaylamıştır. Bakanlar Kurulu kararı ve Sözleşme’nin resmi Türkçe çevirisi 11 Ağustos tarih ve 25196 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Türkiye, onay belgelerini 23 Eylül 2003 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği’ne tevdi etmiş ve 27. madde uyarınca, Sözleşme Türkiye bakımından 23 Aralık 2003 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, Sözleşme’den doğan yükümlülüklerini, Birleşmiş Milletler Şartı çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun olarak yerine getireceğini, Sözleşme’nin hükümlerinin yalnızca Türkiye’nin diplomatik ilişkisi bulunan taraf devletlere karşı uygulanacağını ve Sözleşme’nin ancak, Türkiye Cumhuriyeti’nin ülkesel sınırları itibarıyla onaylanmış bulunduğunu ifade eden üç beyanda bulunmuştur. Ayrıca, Sözleşme’nin 13. maddesinin 3. ve 4. paragraflarının, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 3., 14. ve 42. maddelerindeki hükümler çerçevesinde uygulanacağına ilişkin bir adet çekince konulmuştur. Sözleşme’nin çekince konular paragrafları velilerin çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki verme serbestisine ve eğitim kurumları kurma özgürlüklerine ilişkindir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin denetim organı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesidir.

¹⁵ <https://sozluk.gov.tr/>

¹⁶ “Matrix,” Cambridge Dictionary, erişim 11 Nisan, 2023, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/matrix>.

¹⁷ DEĞİRMENCİOĞLU, Burcu: “Uluslararası İnsan Hakları Metinleri Işığında Çocukların Yeterli Gıdaya Erişim Hakkı”, Ankara Barosu Dergisi, Cilt:82, Sayı:1, Ankara-2024, s.52.

4.1. Anayasalarımızda Gıda Hakları

15 Kasım 1983 tarihli Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası'nın "Temel Hakların Niteliği ve Korunması" başlıklı 10. Maddesinde de, " (1) Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklere sahiptir. (2) Devlet, kişinin temel hak ve özgürlüklerini, kişi huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak biçimde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal bütün engelleri kaldırır, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli koşulları hazırlar. (3) Devletin yasama, yürütme ve yargı organları, kendi yetki sınırları içinde, bu Kısım kurallarının tam olarak uygulanmasını sağlamakla yükümlüdürler".

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası'nın "Açlıktan Korunma Hakkı" başlıklı 56. maddesinde, " Devlet, herkesi açlığa karşı korur ve bu amaçla uluslararası işbirliğinden de yararlanarak besin maddelerinin üretimini artırmak, israfını önlemek, dengeli biçimde dağılımını sağlamak ve etkin beslenme olanaklarını yaratmak amacıyla gerekli önlemleri alır. Bu yönde bilimsel gelişmeleri izler, yayar ve uygular. Devletin bu görevleri yasa ile düzenlenir". "Tarım ve Çiftçinin Korunması" başlıklı 64. Maddesinde, " (1) Devlet, yurttaşların gereği gibi beslenmesini, tarımsal üretimin toplumun yararına uygun olarak artırılmasını sağlamak, toprak aşınmasını önlemek, tarım ürünlerini ve tarımla uğraşanların emeğini değerlendirmek için gereken önlemleri alır. (2) Devlet, çiftçinin işletme araçlarına sahip olmasını kolaylaştırır. (3) Tarımla uğraşan kişilerin doğal afetlere karşı korunması yasa ile düzenlenir." "Tüketicilerin Korunması" başlıklı 65. Maddesinde ise, " Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı önlemleri alır. Tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirir". Demektedir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası, "açlıktan korunma hakkı'nı en temel insan hakkı kategorisinde düzenlemiştir.

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, gıda hakkını bağımsız olarak bir maddesinde düzenlemediği görülmekte olup, gıda hakkını kapsayan dolaylı maddelerde düzenlemeler olduğu görülmektedir. 1982 Anayasamızın ikinci maddesinde, "insan haklarına saygılı" cümlesi ve "*sosyal devlet*" ilkeri cümlesiyle dolaylı şekilde "*gıda hakkının*" temel insan hakkı olarak korunduğu görülmektedir.

1982 Anayasamızın "Kişinin Hakları ve Ödevleri" bağlamında bu başlık altında ikinci bölümünde yer alan "Kişinin Dokunulmazlığı, Maddi ve Manevi Varlığı" başlıklı Anayasamızın 17. Maddesinde düzenlenen "Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma geliştirme hakkına sahip-

tir” hükmü ile “yaşama hakkı” dolaylı olarak gıda ve sağlık hakkı da anayasamız tarafından teminat altına alındığı görülmektedir. 1982 Anayasamızın 56. Maddesinde, “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.” Mezkûr maddede, “Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak “ devletin görevlerinden olmakla, gıda hakkını ifa etmelidir. Güvenli gıdaya ve suya erişim olmazsa kişinin sağlığı bozulacağından yaşam için en önemli haktır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasınının 172. Maddesi “Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirleri alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder” hükmü ile gıdanın güvenliğini ve gıda güvencesini yükümlülüğü devletin temel görevlerinden sayılmıştır.

Gıda ve Hijyen Yönetmeliği'nin 4“üncü maddesi 2. Fıkrası (h) ve (ı) bentlerinde, işlenmiş gıda ve işlenmemiş gıda olarak ayrı ayrı tanımlanmaktadır. Buna göre,

“h) İşlenmemiş ürünler: Hasat edilen, bölünen, parçalara ayrılan, dilimlenen, doğranan, kemiğinden ayrılan, kıyılan, yüzülen, soyulan, çekilen, kesilen, temizlenen, ayıklanan, trimlenen, kabuğundan ayrılan, öğütülen, soğutulan, dondurulan, derin dondurulan veya çözündürülen ürünleri de içeren işleme tabi tutulmamış gıdaları,

ı) İşlenmiş ürünler: İşlenmemiş ürünlerin işlenmesi sonucu elde edilen ve üretimleri için gerekli olan veya onlara karakteristik özelliklerini veren bileşenleri içeren gıdaları,...” ifade eder.

5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu'na göre, “Gıda: doğrudan insan tüketimine sunulmayan canlı hayvanlar, yem, hasat edilmemiş bitkiler, tedavi amaçlı kullanılan tıbbî ürünler, kozmetikler, tütün ve tütün mamulleri, narkotik veya psikotropik maddeler ile kalıntı ve bulaşanlar hariç, insanlar tarafından yenilen, içilen veya yenilmesi, içilmesi beklenen işlenmiş, kısmen işlenmiş veya işlenmemiş her türlü madde veya ürün, içki, sakız ile gıdanın üretimi, hazırlanması veya muameleye tâbi tutulması sırasında kullanılan su veya herhangi bir maddeyi” ifa-

de etmektedir(VHBSGYK m 3/1f.24b.) “¹⁸. Bu tanım, gıda kanununun genel ilke ve gereklerini belirleyen, Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesi’ni kuran ve gıda güvenliği konularındaki prosedürleri belirleyen 28 Ocak 2002 tarih ve (EC) 178/20002 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü¹⁹’ndeki “gıda” (veya “gıda maddesi”) tanımını esas almıştır.

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un Amaç madde başlıklı 1. Maddesi, “Bu Kanunun amacı; kamu yararına uygun olarak tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, zararlarını tazmin edici, çevresel tehlikelerden korunmasını sağlayıcı, tüketiciyi aydınlatıcı ve bilinçlendirici önlemleri almak, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirmek ve bu konulardaki politikaların oluşturulmasında gönüllü örgütlenmeleri teşvik etmeye ilişkin hususları düzenlemektir”²⁰.

Türkiye’de Gıda Hukuku alanında, 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda-Yem Kanunu ve 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu olmak üzere iki temel kanun bulunmaktadır.

5. GIDA GÜVENCESİ, GIDA GÜVENLİĞİ VE GIDA GÜVENİRLİĞİ KAVRAMLARI

Dünya Sağlık Örgütü, gıda hakkını; beslenme, sağlık ve güvenlik açısından değerlendirildiği üç “sütun” (erişim, bulunabilirlik ve kullanım) çevresinde tanımlamıştır. Bazı ürünlerin gösterdiği gibi gıda güvenliği aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekolojik çeşitliliğin kabulüne de bağlıdır

Gıda hakkı ve gıda güvenliğinin de, beslenme sağlanırken cinsiyet, din, ırk kültürel farklılıklar ayrımı yapılmadan herkesin yararlanması esas alınmalı, özelliklerine uygun üretim ve pazarlama gerçekleştirilmelidir.

Gıda güvenliği (Gıda güvenilirliği, güvenli gıda, güvenilir gıda, food safety) tanımı, zaman içerisinde gıda üretimi odaklı tanımdan beslenmeyi

¹⁸ Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu, Kanun Numarası: 5996 Kabul Tarihi: 11/6/2010 Yayımlandığı Resmî Gazete, Tarih: 13/6/2010, Sayı : 27610 Yayımlandığı Düstur : Tertip : 5 Cilt : 49.(‘Gıda Kanunu’ olarak ifade edilecektir).

¹⁹ “Regulation (EC) No 178/2002 of the European Parliament and of the Council of 28 January 2002 laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety” https://eur-lex-europa-eu.translate.goog/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32002R0178&x_tr_sl=en&x_tr_tl=tr&x_tr_hl=tr&x_tr_pto=sc (Erişim Tarihi:20 Ocak 2024, Saat:22:00).

²⁰ Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 6502 Kabul Tarihi: 7/11/2013 Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih : 28/11/2013 Sayı : 28835 Yayımlandığı Düstur : Tertip : 5 Cilt : 54.

büyük ölçüde içine alan tanım haline gelerek beslenme güvenliği tanımına dönüşmüştür. Gıdanın 1974 yılında Dünya Gıda Konferansı'nda ilk defa gıda kaynaklarının hacmi ve istikrarı esas alınarak gıda üretimi odaklı tanımı yapılmıştır. 1983 yılında FAO, gıda güvenliği kapsamını genişleterek, arz ve talebin dengelenmesi gerektiği ifade edilmiştir. 1994 yılı İnsani Kalkınma Raporu'nda, gıda güvenliğinin insan güvenliği unsurlarından olduğu belirtilerek, halk sağlığına odaklı tanım yapılmış ve 1996 Dünya Gıda Zirvesi'nde sağlığın temeli olarak beslenme ihtiyacına odaklanıldı. Gıda güvenliği (food safety): "Tüm insanlar, her zaman, yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik olarak eriştiğinde, hijyenik bir ortam ve yeterli sağlık hizmetleri ile birleştiğinde ortaya çıkan bir durum. Tüm hane halkı üyelerinin sağlıklı ve aktif bir yaşam sürmesini sağlamak için beslenme ihtiyaçlarını ve yiyecek tercihleri karşılanmalı" Gıdanın üretim şartları değerlendirildiğinde gıda güvenliği olmadığı tespit edilirse beslenme güvenliği bulunmadığı görülür.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization of the United Nations [FAO]), 2001 yılı raporuna göre, Gıda güvenliği (food security); "bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı yaşamı için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleridir". Mikro açıdan incelendiğinde gıda güvenliği, hane halklarının sağlıklı ve yeterli beslenebilmeleriyle, makro açıdan tüm ülkelerde yeterli gıda temininin sağlanması ve bunun için ulusal ve uluslararası düzenlemelerin, işbirliklerinin, strateji ve eylem planlarının oluşturulmasıdır²¹. Gıda güvenliği, "uygun fiyatta, sağlıklı, yeterli, besleyici ve güvenli gıdaya erişimin sağlanması" dır.

"Gıda güvenliği; gıdaların üretim, ambalajlama, dağıtım, depolama, işleme, hazırlama, satış ve hizmet sürecinde oluşabilecek her türlü zararlı etkenlerin uzaklaştırılması ve gıdanın tüketici sağlığını olumsuz yönde etkilemeyeceğinin garanti altına alınması kapsamında ortaya konulan tedbirler bütünüdür"²². Tayar gıda güvenliğini, "gıdanın hastalık yapıcı olmaması" olarak dar bir alanla sınırlandırılmış olup, güvenli gıdaya atıf yapılmıştır.

²¹ KOÇ, Gökçe/ UZMAY, Ayşe: " Gıda Güvenliği ve Gıda Güvenliği: Kavramsal Çerçeve, Gelişmeler ve Türkiye", Tarım Ekonomisi Dergisi, Tarım Ekonomisi Derneği, 2015; 21(1): s.40.

²² TAYAR, Mustafa: "Güvenli Gıdanın Geleceği", Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, Türkiye Eğitim, Sağlık ve Araştırma Vakfı, Sayı: 60, İstanbul-2021, s.31.

Gıda güvenliği (food safety), “gıdaların tüketiciye sağlıklı olarak sunulması” olup, gıda güvencesi (food security) ise, “gıda arzının sürekli ve kesintisiz olması”dır ve birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Türkçe’de, “security” ve “safety” ifadeleri “güvenlik” kelimesi olarak karşılık bulmaktadır. Bu kavramsal değişiklik özellikle 2010 tarih ve 5996 sayılı “Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu”, “gıda güvenilirliği” kelimesini “food safety” kelimesinin karşılığı olarak kullanmasıyla ortaya çıkmıştır. Tarım ve Ormanlık Bakanlığı’nın son çalışmalarına bakıldığında gıda güvenliği teriminin, gıda güvencesi “food security” kavramının yerine kullanıldığı hatta “gıda egemenliğine” varacak kadar geniş bir kapsamda dahi kullanıldığı dikkat çekmektedir. Gıda güvencesi (food security) ise, gıda güvenliğini (food safety) içerecek biçimde daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu tartışmalar “gıda güvenliği”, “gıda güvencesi”, “gıda güvenilirliği” gibi kavramların mevcut ekonomik sistemle bulunduğu ilişkiyle açıklanmalıdır. “Food security” kavramına denk geldiği ileri sürülen “gıda güvencesi” kavramı ya da yerine kullanılan “gıda güvenliği” kavramı kapitalist düzen içinde sistemin doğurduğu ekolojik, ekonomik, toplumsal ve tarımsal sorunları çözmek içindir: ancak bazen gıda güvenliği kavramı neredeyse mevcut ekonomik-sanayi sisteminin olmadığı, ekolojik ilkelerin dikkate alındığı “gıda egemenliği” kavramına yakın bir anlamda anlaşılmaktadır²³.

Gıdanın güvenilirliği, gıdanın sağlıklı ve besin değeri bakımından yüksek (zengin) olmasına bağlı olup, toprağa atılan tohumun türüne, yerelliğine, tarımsal üretim modeline ve soframıza kadar gelen gıda sürecin görünürlüğüne (bilinmesine) bağlıdır²⁴.

Gıda güvencesi ve gıda güvenliği kavramları çoğunlukla birbirleriyle karıştırılmaktadır. Gıda güvencesi, gıda güvenliği kavramını da içine alan ve gıda miktarının yeterliliği, gıdaya fiziksel ve ekonomik ulaşım ve tüm bunların istikrarlı olması anlamına gelen geniş bir kullanım alanına sahiptir²⁵.

²³ YILDIZ KARAKOÇ, Duygu: “Genetiği Değiştirilmiş Tarımsal Ürünler ve Uluslararası Ticareti” Doktora Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, Ankara- 2019. S.18.

²⁴ AYSU, Abdullah: Gıda Krizi: Tarım, Ekoloji ve Egemenlik, Metis Yayınları, İstanbul-2015, s.149.

²⁵ NİYAZ , Özge Can / İNAN, İ. Hakkı Niyaz: “Türkiye’de Gıda Güvencesinin Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi”, Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 13(2), Aydın- 2016, s.2.

Gıda güvensizliği, “İnsanların normal büyüme ve gelişme ile aktif ve sağlıklı bir yaşam için yeterli miktarda güvenli ve besleyici gıdaya güvenli erişiminin olmadığı bir durumdur”²⁶.

Gıda güvenliği ve beslenme güvenliği birbiriyle bağlantılıdır ve ilgili sağlık sorunlarına çözüm bulmak için aynı anda ele alınmalıdır.

Karmaşık ve çok boyutlu olan gıda güvenliği, yeterli gıda üretiminin sağlanmasıyla sınırlı değildir; Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Dünya Gıda Programı (WFP) ve Gıda ve Tarım Örgütü(FAO) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından vurgulanan bir özellik olan, besleyici gıdaya erişimin ve bulunabilirliğin garanti altına alınması ihtiyacını kapsamaktadır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü(FAO), “güvenli ve iyi beslenmenin insan sağlığı ve refahının” ve “fiziksel ve bilişsel gelişimin” temeli olduğunu ve insanları hastalıklardan daha iyi korumaya yardımcı olur demektedir²⁷. Halk sağlığının iyileştirilmesi ve geliştirilmesinde gıda ve beslenme güvenliği birlikte ele alınmalıdır.

Gıda güvenliğine kapsamlı olarak düzenleyen 5996 sayılı Kanunu'nun “Amaç” başlıklı 1. Maddesi, “Bu Kanunun amacı, gıda ve yem güvenilirliğini, halk sağlığı, bitki ve hayvan sağlığı ile hayvan ıslahı ve refahını, tüketici menfaatleri ile çevrenin korunması da dikkate alınarak korumak ve sağlamaktır.” denilmektedir.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 126. Maddesi, “ Gıda üretim ve satış yerleri ve toplu tüketim yerleri ile insan bedenine temasın söz konusu olduğu temizlik hizmetlerine yönelik sanatların ifa edildiği iş yeri sahipleri ve bu iş yerlerinin işletenleri, çalışanlarına, hijyen konusunda bu iş yerlerindeki meslek ve faaliyetin gerektirdiği eğitimi vermeye veya çalışanların bu eğitimi almalarını sağlamaya, belirtilen eğitimleri almış kişileri çalıştırmaya, çalışan kişiler ise bu eğitimleri almaya mecburdurlar. Bizzat çalışmaları durumunda, iş yeri sahipleri ve işletenleri de bu fıkra kapsamındadır.

Bulaşıcı bir hastalığı olduğu belgelenenler ile iş yerinin faaliyet ve hizmetlerinden doğrudan yararlananları rahatsız edecek nitelikte ve görünür şekilde açık yara veya cilt hastalığı bulunanlar, bizzat çalışan iş yeri

²⁶ Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu, Dünya Gıda Programı. Dünyadaki gıda güvensizliğinin durumu. FAO. 2015. <http://www.fao.org/3/a-i4646e.pdf>. Erişim tarihi: 25 Şubat 2024.

²⁷ Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü. Gıda ve tarımın durumu: Daha iyi beslenme için gıda sistemleri. FAO. 2013. <http://www.fao.org/docrep/018/i3300e/i3300e00.htm> . Erişim tarihi: 25 Şubat 2024 .

sahipleri ve işletenleri de dâhil olmak üzere, alınacak bir raporla hastalıklarının iyileştiği belgeleninceye kadar, birinci fıkrada belirtilen iş yerlerinde çalışamaz ve çalıştırılmazlar. Çalışanlar, hastalıkları konusunda işverene bilgi vermekle yükümlüdür”.

Mezkûr Kanunu'nun 127. Maddesi ise, “126 ncı maddede belirtilen iş yerlerindeki hijyen eğitimine yönelik hususlara, bu iş yerlerinde çalışmaya engel bulaşıcı hastalıkların ve cilt hastalıklarının neler olduğuna, 17 2/7/2018 tarihli ve 700 sayılı KHK'nin 9 uncu maddesiyle, bu maddede yer alan “Sihhat ve İctimai Muavenet Vekaletince bir nizamname” ibaresi “Cumhurbaşkanınca çıkarılan yönetmelik” şeklinde değiştirilmiştir. İyileşme hâlinin belirlenmesine, hangi meslek ve sanat erbabının 126 ncı madde kapsamında olduğuna ilişkin usûl ve esaslar, Sağlık, İçişleri, Çevre ve Şehircilik ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlıklarınca müştereken çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

126 ncı maddede belirtilen iş yerlerinde bulaşıcı bir hastalık veya bir salgın hastalık çıkması durumunda, bu hastalıkla alakalı gerekli incelemeler, analiz masrafları iş yeri sahipleri ve işletenlerince karşılanmak üzere ilgili kurumlar tarafından yapılır.

126 ncı maddede belirtilen iş yerlerinde bulaşıcı bir hastalık veya bir salgın hastalık çıkması hâlinde doğacak hukukî sorumluluklar ile bu durumdan zarar gören kişi veya kurumların hukukî yol vasıtasıyla talep edebilecekleri tazminat ödemeleri veya olabilecek diğer ödemeler iş yeri sahiplerine ve işletenlerine aittir.” Denilmektedir.

Gıdanın insan sağlığına uygun olup olmadığını veya sahteciliğe maruz kalıp kalmadığını tüketicinin anlayabilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla gıda güvenliği sorunları ve sahteciliği ile mücadele ve doğru bilgiyi tüketiciye ulaştırma görevi ağırlıklı Bakanlığa ve sektöre düşmektedir; ancak, tüketicinin diğer paydaşlardan çok farklı bir gücü vardır. Kendisine sunulan ürünü, sistemi, üretim biçimini vb. kabul etmek veya etmemek gücüne sahiptir. Özel ve kamu sektörünün demokratik denetleyicileridirler. Bu büyük gücü kullanabilmek için, doğru ve tarafsız bilgiye ulaşmak yönünde mücadele vermeleri, kendilerini gıda sisteminin sorumlu bir parçası olarak görmeleri önemlidir²⁸.

²⁸ EVREN, Mustafa/ ATAMAN, Petek: “Gıda Güvenliği, Etik ve Paydaşların Rolü”, Target 4. Uluslararası Tarım ve Gıda Etiği Kongresi Ankara, Türkiye 16–17 Kasım 2023 (Kongre Kitabı) Target 4. International Con, Editörler Mustafa EVREN R. Petek ATAMAN, Press Atalay Matbaacılık ve Reklam Ltd. Şti. 1. Basım Ankara, Aralık-2023 s.340.

5996 sayılı Kanun 21. Maddesinin 1. Fıkrasının (a) bendi, güvenilir olmayan gıdayı tanımlamıştır. “ a) Güvenilir olmayan gıda, gıda ile temas eden madde ve malzeme piyasaya arz edilemez. İnsan sağlığı için tehlike oluşturan ve tüketime uygun olmayan gıda, güvenilir olmayan gıda kabul edilir”.

5.1. Gıda Güvenliğinden Gıda Egemenliğine

Gıda güvenliği (food security) ifadesi, gıda bankası gibi kurumların ve gıda üreticilerin gıda güvenliğinde ciddi sorunlar olduğu ve sadece kendilerinin çözebileceklerini söyleyerek hâkimiyetlerini devam ettirmeye çalışmışlardır. Tarımsal ticaretin serbest bırakılması ve yerel ticaretten küresel tarımsal ticarete ve GDO lu üretimin artırılması, endüstriyel tarımın çoğaltılması gibi hakim düzeni sağlayıcı ve geliştirici faaliyetlerin artırılmasıdır. Gıda egemenliği, gıda güvenliği ve gıda politikalarına alternatif olmuş, ancak bu yaklaşımlar yanlıştır.

Gıda güvenliği ve gıda egemenliği kavramları; herkesin yeterli biçimde beslenmesini ve gelecekteki gıda talebinin karşılanmasını amaçlar. Üretilen gıdaların erişilebilirliği önemli bir sorun ve açlığın nedeni olup, küçük ölçekli çiftçileri, kadınları ve çocukları açlığa ve yoksulluğa daha açık olarak görür. Bu benzerliklere rağmen iki kavramın ifade ettikleri arasında bariz farklılıklar bulunmaktadır. Gıda güvenliği, daha dar bir kavram olarak, gıdaların üretimi, tüketimini, gıdalara erişimi, erişim ve üretimde istikrarın sağlanmasına odaklanırken, gıda egemenliği üretimin nasıl ve nerede yapıldığına ve sürdürülebilir biçimine önem verir. Gıda egemenliği, üretme hakkı, tohumlara erişme hakkı, gıdanın denetlenmesi, izlenmesi ve tüketilmesi haklarını içeren çok daha geniş bir kavramdır²⁹. Gıda güvenliği, gıdaların nasıl elde edildiği, nerede üretildiği ve pazarlandığı ile ilgilenmemekte olup, küresel şirketlerinin çevreye verdiği zararlar ve yerel çiftçileri üretmez hale getiren devletlerden aldıkları ihracat ve ithalat ayrıcalıklarla sağlanır. Gıda egemenliğinde, gıda tüketilen bir mal olmaktan çıkarılarak, küresel ticaretten ziyade yerelleşmiş üretim olarak, bütün gıda üreticilerinin üretim şartlarını iyileştirerek, kalitesiz üretilen gıdaların yardım amaçlı ücretsiz dağıtımını yasaklanarak ve ekolojik olarak yıkıcı üretim tekniklerinden uzak erişilebilir sağlıklı gıda elde etmek vardır.

²⁹ MACARTAN, Benjamin: Food Sovereignty: An Alternative Framework to the Narrower Concept of Food Security, “Gıda Egemenliği: Daha Dar Gıda Güvenliği Kavramına Alternatif Bir Çerçeve” UK: Royal Agricultural University, 2017, s.11. Nakleden: YILDIZ KARAKOÇ, Duygu: “Genetiği Değiştirilmiş Tarımsal Ürünler ve Uluslararası Ticareti” Doktora Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Kent Ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, Ankara- 2019, s.31-32.

5996 sayılı Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanununun “Gıda ve yem güvenilirliliği şartları” başlıklı 21. Maddesi 1. Fıkrasının (c) bendinde, “(1) c) Gıdanın insan sağlığına zararlı olup olmadığının belirlenmesinde; tükete-nin sağlığı üzerinde ani, kısa veya uzun vadede oluşturabileceği muhtemel etkileri yanında, gelecek nesiller üzerindeki etkileri, birikerek artan muh-temel toksik etkileri ve belirli tüketici gruplarının özel sağlık hassasiyetleri de dikkate alınır”. Bu durumda, gıdanın insan sağlığını etkileyip zarar oluş-turmasında, sağlık üzerinde etkileri, gelecek nesiller ve belirli tüketici gruplarının özel sağlık hassasiyetleri de dikkate alınır.

5.2. Gıda Adaleti

Dünyada insanlar adaletin var olması ve uygulanmasını istemekte-dir. Gıda adaleti, kaliteli, sağlıklı ve uygun fiyatlı ve ulaşılabilir gıdaya herkesin erişimidir. Herkes gıdaya erişimde eşit olmayabilir. Gıda adaleti, topluda yer alan farklı grupların gıdaya erişimde yaşadıkları sebepleri gündeme getirir. Gıda adaleti gıda erişimindeki ayrımları ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya çalışır. Gıda adaleti sosyal bir endişe, ekonomik bir mesele ve politik bir sorun olarak tanımlanmıştır. Gıda adaleti, insan hakları ekseninde gıda hakkının tanınması ve sosyal devlet anlayışının uygulanmasını hedefler. Gıda adaleti gıdanın kim, nerede ve nasıl üretil-diğinden ziyade sağlıklı ve erişilebilir olmasına bakar. Gıda egemenliği ise, küresel gıda ticaretine karşı olup, yerel üreticilerin desteklenmesini ister.

“ Öte yandan mülkiyet hakkı, özel girişim özgürlüğü ve fikri mülkiyet hakları gibi hakların küreselleşme süreciyle birlikte özel olarak korunup ve güçlendirilmesi sayesinde doğada var olan ve yerli halklara veya tüm insanlığa ait olan ortak varlıklar üzerinde, kişilerin mülkiyet hakkı kura-bilmelerinin önü açılmıştır. Ortak varlıkların mülkiyete konu edilmesi, örneğin ortak varlık olarak nitelendirilen tohumun ve suyun çok uluslu şirketler tarafından sahiplenilmesi beslenme hakkının ihlali sonucunu doğurmaktadır. Küreselleşme ile birlikte güçlenen çok uluslu şirketlerin gıda üretiminde ve dağıtımında devlet gücünü de aşarak söz sahibi olması ve dünya gıda arzının yöneticileri haline gelmeleri bu sürecin asırlardır süren açlık sorununu azaltmak bir yana sorunun katlanarak artması sonu-cunu doğurduğu görülecektir”³⁰.

³⁰ ATAK, Ebru Erden: “Genel Kamu Hukuku Yönünden Beslenme Hakkı” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara- 2018, s.27

Gıda kaynaklı tehlikeler ise, dünya çapında ortaya çıkan karmaşık gıda güvenliği sorunlarıyla yeni boyutlar kazanmıştır. Gıda kaynaklı hastalıklar, ölümcül sonuçlara ve sakatlıklara yol açabilir. Gıdanın üretimi, işlenmesi dağıtımı sağlık şartlarına uygun olmalıdır. Gıda kaynaklarının tüketim sürecinde, zoonotik ve zoonotik olmayan patojenler, kimyasal kirleticiler ve ıslah yoluyla meydana gelen kalıtsal kusurlar da dahil olmak üzere tehlikeler, “tarladan sofraya (from farm to fork)”, diğer bir ifadeyle hasattan tüketim zamanına kadar ihmal edilmeden kontrollerinin yapılması gerekir³¹.

Gıda kaynaklı hastalıklar genellikle tabiatla bulaşıcı veya toksik olup, vücuda gıda veya suya kontamine olarak giren bakteri, virüs, parazit veya kimyasal maddelerden kaynaklanır. Gıda kaynaklı hastalıklar menenjit de dâhil olmak üzere ishal ya da diğer ağır enfeksiyonlara neden olabilir. Kimyasal kirlenme akut zehirlenme ya da kanser gibi uzun süreli hastalıklara neden olabilir. Tahminen 600 milyon insan yani neredeyse 10 kişiden 1'i kontamine gıdayı yedikten sonra hastalanmakta ve 420 bin kişi de ölmektedir. Gıda kaynaklı hastalıktan yaşamlarını kaybeden çocukların sayısı 125.000'dir. İshalli hastalıklar, kontamine gıda tüketiminden kaynaklanan en yaygın hastalıklardır ve her yıl 550 milyon insanın hastalanmasına, 230.000 kişinin ise ölümüne neden olmaktadır (WHO, 2019).

Sağlıklı beslenme hakkı, gıda hakkı ve sağlık hakkının bileşenlerinden oluşur. Örneğin: Tüberküloz hastası, tedavi sürecinde sağlıklı beslenmeli, temiz çevrede yaşamalıdır. Gıda marifetiyle bulaşan hastalıklar giderek artmaktadır. Özellikle sağlıklı beslenmeme ve açlık hallerinin sürekliliğinde, felç, solunum, sindirim sistemi ve damar hastalıkları,... gibi hastalıklara neden olur. Gıda kaynaklı hastalıkların önlenmesi için ülkesel ve küresel düzeyde gerekli hukuki önlemlerin alınmalıdır.

Yoksulluk bulaşıcı olmayan hastalıklarla yakından bağlantılıdır. Bulaşıcı olmayan Hastalıklardaki hızlı artışın, özellikle sağlık hizmetleriyle ilgili hane halkı maliyetlerini artırarak, düşük gelirli ülkelerde yoksulluğu azaltma girişimleri sekteye uğratacağı tahmin ediliyor. Savunmasız ve sosyal açıdan dezavantajlı insanlar, özellikle tütün gibi zararlı ürünlere veya sağlıksız beslenme uygulamalarına maruz kalma riski daha yüksek ve sağlık hizmetlerine

³¹ ARSOY, Dilek: “TEK SAĞLIK ve Gıda Etiği”, Target 4. Uluslararası Tarım ve Gıda Etiği Kongresi Ankara, Türkiye 16-17 Kasım 2023 (Kongre Kitabı), Editörler Mustafa EVREN R. Petek ATAMAN, 1. Basım Ankara, Aralık-2023, s.134.

sınırlı erişime sahip olduklarından, daha yüksek sosyal konumdaki insanlara göre daha fazla hastalanıyor ve daha erken ölüyorlar³².

Yeterli beslenme hakkının hayata geçirilmesi konusunda ESKH Sözleşmesinde asli sorumlu olarak taraf devletlerin belirlenmesine karşılık ilgili Genel Yorum'da toplumun tüm üyelerine sorumluluk yüklenmiştir. Buna göre, tek tek bireylerden, toplumu oluşturan en küçük birim olan aileye, yerel topluluklara, hükümet dışı ya da sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre yeterli beslenme hakkı gerçekleştirilmesi konusunda sorumluluk yüklenmiştir³³. Diğer taraftan, yeterli beslenme hakkı devletlerin insanlara bedava gıda dağıtmak değil, ihtiyacı olunan gıdanın temini için şartlar oluşturulmalıdır. Bunlar ise, kaynaklar korunarak etkin kullanımı sağlamalı, üretimde üreticiye girdi, kaynak sağlamada kolaylık, dağıtımda da adalet sağlamaya yönelik tedbirleri almalıdır. Devlet topraksız fakir köylüye üretim yapması için toprak vermeli, üretim için gıda kaynak sağlamalı ki yoksulluk önlenmeli ve kişi gıda üretimine katılmalıdır. Sonuç olarak yeterli beslenme hakkı söz konusu olduğunda devletlerin asgari ölçüde de olsa bu hakkı güvence altına alma yükümlülüğünden kaynakların yetersizliğini ileri sürerek muaf olamaz³⁴.

6. SAĞLIKLI BESLENME HAKKININ UNSURLARI

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (BMESKHK, CESCR) 12 No'lu Yorum'unda sağlıklı beslenme hakkının (gıda güvencesinin) ilkeleri (unsurları); yeterlilik, sürdürülebilirlik, mevcudiyet ve erişilebilirlik şeklinde 4 ana başlık olarak açıklanmıştır.

Bunlar, yeterli gıdanın fiziksel olarak var olması (mevcudiyet, bulunabilirlik, sağlanabilirlik, food availability), herkesin *gıdaya ekonomik ve fiziksel olarak* erişebilmesi (erişebilirlik, satın alınabilirlik, ulaşılabilirlik, food accessibility), süreklilik arz etmesi (sürdürülebilirlik, sustainability, istikrar, kararlılık, adequacy-stability), gıdada bulunan besinlerin beslenme gereksinimlerini karşılayabilmesidir (kaliteli ve güvenli gıda, kullanılabilirlik, utilization), güvenlik (kabul edilebilirlik, acceptability), bireysel ve kurumsal (agency) etkenlerdir. Gıda güvenliğinin dört temel unsuru (yeterlilik, sürdürülebilirlik, mevcudiyet ve erişilebilirlik) ile sağlık hakkı ara-

³² <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases>, Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar Noncommunicable diseases, 16 Eylül 2023

³³ ATAK, Ebru Erden: a.g.e, s.35.

³⁴ ATAK, Ebru Erden: a.g.e, s.39-40.

sındaki önemli bağlantılar bulunmaktadır. Gıda güvenliği, halk sağlığının belirleyicisidir.

6.1. Yeterlilik (Yeterli Gıdanın Var Olması, Sağlanabilirlik, Adequacy)

7. “Yeterlilik kavramı, gıda hakkı açısından özellikle önemlidir; çünkü erişilebilir olan belirli gıdaların veya diyetlerin belirli şartlar altında en uygun olarak kabul edilip edilemeyeceğinin belirlenmesinde dikkate alınması gereken bir dizi faktörün altını çizmeye hizmet eder. Sözleşmenin 11. maddesinin amaçları. Sürdürülebilirlik kavramı, doğası gereği yeterli gıda veya gıda güvenliği kavramıyla bağlantılıdır ve gıdanın hem mevcut hem de gelecek nesiller için erişilebilir olmasını ifade eder. “Yeterliliğin” kesin anlamı büyük ölçüde mevcut sosyal, ekonomik, kültürel, iklimsel, ekolojik ve diğer şartlar tarafından belirlenirken, “sürdürülebilirlik” uzun vadeli kullanılabilirlik ve erişilebilirlik kavramını içermektedir”³⁵.

“Komite, yeterli beslenme hakkının temel içeriğinin aşağıdakileri içerdiğini düşünmektedir:

Gıdanın bireylerin beslenme ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli miktar ve kalitede, zararlı maddelerden arındırılmış ve belirli bir kültür içinde kabul edilebilir olması;

Bu tür gıdalara sürdürülebilir ve diğer insan haklarından yararlanmaya müdahale etmeyecek şekilde erişilebilirlik.”³⁶

Yeterlilik, gıdaların miktar ve içeriği ile ilgili olup, kişilerin beslenmesine yetecek miktar ve içerikte olmasını ifade eder. Kişilerin yaşamlarını sürdürebilmeleri, fiziksel ve zihinsel gelişimlerini devam ettirebilmeleri için besleyici unsurları içeren gıda bulunmalıdır. Kişilerin beslenmesi, yaşı, cinsiyeti, çalışma şartları, yaşadığı bölgenin şartları göz önüne alınarak yapılmalıdır.

Bu bakımdan gıdanın yeterliliğini belirleyici faktörler yani bireylerin yaşı, yaşam şartları, sağlık durumu, mesleği, cinsiyeti dikkate alınarak beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasında gıdanın miktar unsuru yerine getirilmiş olacaktır. Yeterli beslenme, açlık sorunun giderilmesi değildir. Mesele, düzensiz ve besin değeri düşük beslenme gerçekleştiğinde, obezite ve

³⁵ CESCR Genel Yorumu No. 12/7. paragraf: Yeterli Gıda Hakkı (Mad. 11), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 12 Mayıs 1999 tarihli Yirminci Toplantısında kabul edilmiştir (E/C.12/1999/5 Belgesinde yer almaktadır).

³⁶ CESCR Genel Yorumu No. 12/8. paragraf)

diğer sağlık sorunları başlar. Gıda, böcek ilacı, tarımsal ve endüstriyel atıklar gibi kirleticilerden uzak güvenlik içerisinde üretilmelidir.

Gıdaların, kişilerin kültürel yapılarına, dini inançlarına kişisel tercihlerinin doğrultusunda ek unsurlar içermesi de gerekmektedir. Mesela, Budist bir topluma hayvansal gıdaların (vejeteryan olamayan) verilmesi, Yahudi ve Müslüman dinine mensup olanlara domuz eti verilmesi, vegan olan kişilerin tercihleri, belirli ve yaygın kronik hastalıklara uygun gıda üretiminin yapılması gibi.. durumlara dikkat edilmemesi yeterlilik unsurunun yerine getirilmemiş olması demektir.

Sağlık hakkı, insanların sağlıklı bir yaşam sürebilecekleri şartları destekleyen çok çeşitli sosyo-ekonomik faktörleri kapsar; gıda ve beslenme, barınma, sağlıklı bir çevre, güvenli ve içilebilir suya erişim ve yeterli erişim gibi sağlığın temel belirleyicilerini de kapsar.

Böylece CESCER, sağlıklı bir beslenme için gerekli olan gıdanın miktarı ve kalitesi arasında bağlantı kurarak, “yeterli gıda ve doğru beslenme”yi sağlık hakkı kapsamına dahil etmiş ve “asgari temel gıdaya erişiminin sağlanması” yönünde temel bir devlet yükümlülüğü bildirmiştir.

CESCER, 12 nolu genel yorumuyla, yeterli beslenmenin bir yolu olarak, gıda hakkı ile sağlık hakkının kesişen haklar olduğu, birbirine bağımlı, ilişkili ve sağlığı etkileyen bir dizi temel faktörü kapsadığı ve devletin gıda güvensizliğini gidermeye yönelik belirli yükümlülükleri olduğu görülmektedir.

6.2. Sürdürülebilirlik (Süreklilik Arz Etmesi, İstikrar, Kararlılık, Adequacy-Stability)

“Sürdürülebilirlik kavramı, doğası gereği yeterli gıda veya gıda güvenliği kavramıyla bağlantılıdır ve gıdanın hem mevcut hem de gelecek nesiller için erişilebilir olmasını ifade eder”³⁷. Sürdürülebilirlik bugün bulunan kaynakların gelecek nesillerin yararlanması için eksiksiz olarak aktarılmasıdır. Gıdanın sürdürülebilirliği ise, yeterli miktardaki gıdaların uzun vadede sağlanabilir ve erişilebilir olarak gelecek nesillere eksiksiz olarak aktarılmasıdır. Sürdürülebilirlik günümüz ve gelecek nesilleri içine alan geniş kavramdır. Sürdürülebilirlik unsuru, mevcudiyet ve erişim ile yakından ilgilidir. Sürdürülebilirlik, yeterli ve mevcut gıdanın bir insanın yaşadığı süreçte diğer insanların ise, dünyanın sonuna kadar olduğu zaman beslenme hakkı ifa edilmiştir.

³⁷ CESCER Genel Yorumu No. 12/7. paragraf 2. Cümle)

Sürdürülebilirliğin gelecek nesillere ulaşması için, sera gazı gibi atmosferi olumsuz etkileyen gazları oluşturan ürünlerin kullanımının engellenmesi, tarım arazilerinin verimli halde tutulması, çevreye yönelik önlemlerin alınması, temiz su gibi gıda üretimine ilişkin tedbirler alınmalıdır.

6.3. Mevcudiyet (Bulunabilirlik, Availability)

Gıdanın mevcudiyeti, yenilecek gıdanın fiziki olarak varlığı(elde edilebilirliği) bulunmasıdır. Mevcudiyet kavramı iki unsuru barındırmaktadır: Bunlar gıdanın üretilerek herkesi kapsar şekilde dağıtılmalı ve pazarlanabilmelidir . Gıda üretimi tabiatla kendiliğinden yani doğal olarak ya da üretim yoluyla oluşabilir. Gıda üretimi sadece topraktan değil, suda tarım yöntemiyle, avcılık, toplayıcılık, gibi gerçekleştirilebilir.

Mevcudiyetin ikinci unsuru olan dağıtım ve pazarlama ise, insanların kendilerinin gıdasını üretmediği durumlarda satın alacağı işletme ağının olması gerekir. Gıda ürünleri, hassas olduğu için ambalajlanmasına, taşınmasına ve muhafazasına dikkat edilmelidir.

Gıda güvenliği, ulusal tarım üretimi ve küresel gıda pazarlarını etkilemek suretiyle ulusal gıda arzının istikrarını ve sürdürülebilirliğini kolaylaştırmaktadır.

6.4. Erişilebilirlik (Accessibility)

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 11. Maddesinin yorumu, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin (BMESKHK) 12 No'lu Genel Yorum'un 1. Paragrafında yapılmıştır. Buna göre, "Yeterli gıdaya erişim hakkı, uluslararası hukuk kapsamında çeşitli belgelerde tanınmaktadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme bu hakkı diğer tüm belgelerden daha kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.

Sözleşmenin 11.1 maddesine göre Taraf Devletler, "herkesin kendisi ve ailesi için yeterli beslenme, giyim ve barınma da dahil olmak üzere yeterli bir yaşam standardına sahip olma ve yaşam şartlarının sürekli iyileştirilmesi hakkını" tanır. 11.2 "açlık ve yetersiz beslenmeden korunma temel hakkını" güvence sağlamak için daha acil ve acil adımlara ihtiyaç duyulabileceğinin farkındadırlar. İnsanın yeterli beslenme hakkı, tüm hakların kullanılması açısından hayati öneme sahiptir. Herkes için geçerlidir; dolayısıyla madde 11.1'de "kendisi ve ailesi"ne yapılan atıf, bu hakkın bireylere veya kadın reisli hanelere uygulanabilirliğine ilişkin herhangi bir sınırlama anlamına gelmez".

Erişilebilirlik bireylerin fiziksel ve ekonomik açıdan sağlıklı gıdaya ulaşabilmesidir. Erişilebilirlik için, fiziksel ve ekonomik erişilebilirlikler sağlanmalıdır.

(1) Ekonomik Erişilebilirlik

Ekonomik erişilebilirlik, gıdaların satın alınabilecek uygun fiyatta olmalıdır. Bir ülkede kişilerin gelir seviyeleri farklı olsa da devlet asgari geçim indirimini altında ücret ödememelidir. Kişiler diğer temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak şartıyla, gıda teminini yapabilmelidir. İnsanlar, sağlık, kira ve okul masrafları gibi diğer temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra gıdasını satın alabilmelidir.

(2) Fiziksel Erişilebilirlik

Fiziksel erişilebilirlik gıdaya, ülkede yaşayan herkesin, engelliler, yaşlılar, çocuklar, kadınlar, fiziki olarak evinden dışarıya çıkamayan hastalar, gibi erişebilmesidir. Deprem, sel felaketi gibi doğal afetler, mahkûmiyet, savaş, olağanüstü hal, gibi durumlarda gıdaya fiziksel erişim sağlanmalıdır.

Gıdaya erişim yolları diğer insan haklarını ihlal etmeden gerçekleşmelidir. Yani gıdanın, hem finansal bakımdan elde edilebilir olması gerekmektedir, hem de birey gıda ihtiyacını karşılarken barınma, eğitim ve sağlık gibi diğer temel hak ve imkânlarından fedakârlık etme durumunda bırakılmamalıdır. Bu durumda, yaşlıların uzun mesafeler katetmesini gerektirecek gıda dağıtım uygulamaları, çocukların eğitim saatlerinde okul dışı mekânlarda çocuk beslenmesine yönelik gıda takviyesi yapılması gibi uygulamalar çocuğun eğitim hakkından feragat ederek eğitim hakkının ihlal edildiğinden, beslenme hakkının gereğinin yerine getirilmesini sağlamaz³⁸. Kişiler kendi iradelerinden kaynaklanmaksızın beslenme hakkından mahrum kalırsa devlet bu hakkı doğrudan ifa etmelidir.

7. Beslenme Güvensizliğinin Küresel Boyutları (Gıda Güvenliğinin Değişkenleri)

Beslenme güvensizliğinin nedenleri; iklim değişikliği, kentleşme olgusunun artması, acil durumlar (hem doğal hem de insan yapımı) ve gıda ihtiyaçlarının artmasıyla gıda endüstrisinin güçlenmesi ve sağlıksız beslenmenin büyümesi gibi küresel ölçekte meydana gelen faktörlerdir.

³⁸ ATAK, Ebru Erden: a.g.e, s. 32.

Beslenme güvensizliğinin önlenmesi ve sağlıklı gıdanın üretimi için uluslararası düzeyde çözümler gerçekleştirilmelidir. Bunların yapılmaması halinde örselenebilir (savunmasız, incinebilir, zayıf, dezavantajlı) gruplar özellikle gıda yetersizliğinden etkilenirler.

Örselenebilir kişi; ilişkide kendini korumayarak güçsüz tarafını oluşturan, suistimale daha çabuk uğrayan, haklarını savunmada ve ileri sürmede yetersiz olan kişilerdir. Örselenebilir (savunmasız, incinebilir, zayıf, dezavantajlı) gruplar; kadınlar, yoksullar, göçmenler, çocuklar, engelliler, yaşlılar, nadir hastalıklardır³⁹. Bunlar yaşları, sağlık durumları, ekonomik yetersizlikleri gibi durumlardan dolayı ilişkide daha çabuk örselenmektedir.

7.1. İklim değişikliği

İklim değişikliği, yetersiz beslenme ve açlık sorunlarının artmasına neden olabilir. Bu durum ise, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksul ve savunmasız kişiler üzerinde ciddi etkiler oluşturur. İster iklim değişikliği ister başka faktörler (örneğin şiddet ve kentleşme) tarafından tetiklensin, nüfus artışı ve demografik değişiklikler, aynı zamanda gıdanın nasıl üretildiği ve dağıtıldığı üzerinde de büyük bir baskı oluşturmakta ve iklim değişikliğiyle birlikte dünya çapında insanların gıda güvenliğinin sağlanmasında ciddi zorluklar oluşmaktadır⁴⁰.

İklim değişikliğinin tarım üzerindeki etkileri; gıda bulunabilirliği, gıda fiyatları, evrensel tarıma ve kırsal kesimde yaşayanların mal ve hizmet üretiminde aksamaları, kentsel bölgelerde çalışan aile üyelerinden kırsal kesimde yaşayan akrabalarına gönderilen paraların iklim değişikliğine bağlı etkiler nedeniyle kesintiye uğraması durumunda, birçok kırsal hane- de zarar görülecektir⁴¹.

³⁹ DOĞAN, Cahid: "Sağlık Hakkının Türk Hukuk Sistemi ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 12. Maddesi Çerçevesinde Analizi", Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Uluslararası Final Üniversitesi VI. Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu, Editörler: Prof. Dr. Nilgün SARP/Av. Cahid DOĞAN, Adalet Yayınevi, Ankara-2023, s.76-116.

⁴⁰ Ana Ayala & Benjamin Mason Meier : "Gıda ve Beslenme Güvensizliğinin Sağlık Üzerindeki Etkilerine İnsan Hakları Yaklaşımı(A human rights approach to the health implications of food and nutrition insecurity)
<https://publichealthreviews.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40985-017-0056-5>
(Erişim Tarihi: 29.01.2024, Saat:23:00).

⁴¹ SATTERTHWAITTE, David /MCGRANAHAN, Gordon /TACOLİ, Cecilia: Urbanization and its implications for food and farming (Kentleşme ve Bununun Gıda ve Tarım Üzerinde Et-

Paris Anlaşması, **iklim değişikliğine ilişkin yasal açıdan bağlayıcı bir uluslararası anlaşmadır**. 12 Aralık 2015'te Fransa'nın Paris kentinde düzenlenen BM İklim Değişikliği Konferansı'nda (COP21) 196 Taraf tarafından kabul edildi. 4 Kasım 2016'da yürürlüğe girdi.

Kapsamlı hedefi “küresel ortalama sıcaklıktaki artışı iyi seviyede tutmaktır” “sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyelerin 2°C üstüyle sınırlamak” ve “sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyelerin 1,5°C üstüyle sınırlamak” için çaba harcamak. Paris Anlaşması ile devletler, mevcut durumun acilen dayanıklılık gerektirdiğini ve gelişmekte olan ülkelerde iklim değişikliğinin etkisini en aza indirmek için gıda güvensizliğiyle mücadeleye yönelik uyum stratejilerine daha fazla dikkat edilmesi çağrısında bulunmaktadır.

İklim değişikliğinin, gıda sağlığı üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak etkileri olur. Doğrudan etkilerinde, özellikle hayatı tarıma ve hayvancılığa bağlı toplumlarda işsizlik ve yoksulluk oluşmaktadır. Yaşanılan ülkenin iklimi ve nüfusun kültürel durumu iklim değişikliği olduğunda açlık felaketini karşılamada önemlidir. İklim değişikliğinde, oluşan gıda kıtlığı, örselebilir (savunmasız, incinebilir, zayıf, dezavantajlı) grupların yetersiz beslenmesine sebep olabilir. Toplum, yiyeceklerin kalitesi, güvenliği ve miktarının azaltılması gibi istenmeyen başa çıkma stratejilerine başvurmalarına neden olabilir. Toplum yeni besin kaynaklarını bulmaya ve beslenme konusunda arayışlara girer. Mesela, zararlı olmayan; fakat o güne kadar yenilmemiş sebzeleri ve meyveleri, hayvansal gıdaları yemeye başlayabilir.

İklim değişikliğinin en yaygın dolaylı etkileri ise, ticaret akışı, gıda pazarları, fiyat istikrarları ve insan sağlığına oluşabilecek olumsuz sonuçlarıdır. İklim değişikliği ile mücadelede ise en çok gıda sistemlerine ve küresel gıda güvenliğine müdahale edilmesi gerekmektedir. Açlığın önlenmesi, yetersiz ve kötü beslenmenin ortadan kaldırılması, tarımsal alanların devamlılığı için iklim değişikliği ile mücadelede uluslararası bir eylem planı oldukça önemli ve gereklidir⁴².

İklim değişikliğine uyum sağlanarak etkilerini azaltıcı politikalar oluşturularak, etkilenen nüfusun savunmasını artıracak önlemler alınmalıdır.

kileri.) . 8. Phil Trans R Soc B. 2010;365:2809–20. <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rstb.2010.0136> (Erişim Tarihi:03.02.2024, saat:14:00).

⁴² ÜNAL, Eda: “ Yeni Güvenlik Anlayışı ve Gıda Güvenliği: Avrupa Birliği'nin Gıda Güvenliği Politikası”, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Çalışmaları Anabilim Dalı, Isparta-2023, s.71.

İklim değişikliği; bitkiler, hayvanlar ve insanlar üzerinde büyük sosyal ve ekonomik sorunlar, toplumsal eşitsizlikler ve fakirlikler oluşturur. İklim değişikliği, 1. Sıcaklık değişiklikleri, 2. Değişen yağış desenleri, 3. Yeni hastalıkların yayılması, 4. Besin kaynaklarının değişmesi, 5. Ekosistem değişiklikleri, 6. Su kalitesi sorunları, 7. Göç ve yayılım sorunları gibi başlıklar çerçevesinde bitki- hayvan ve insan sağlığı üzerinde etkiler oluşturmaktadır. İklim değişikliğinin hayvancılık üzerindeki etkileri; yem bitkisi üretiminde ve kalitesinde değişiklikler, suyun bulunabilirliği, hayvan büyümesi ve verimliliği, hastalıklar, üreme ve biyoçeşitlilik üzerinedir. Mera verimliliği azalması, besin maddesi kıtlığı, hayvan refahının tehlikeye atılması, soğutma için yüksek enerji maliyetleri gıda üretimi olumsuz olarak etkilenmektedir⁴³.

7.2. Nüfus Artışı, Yoksulluk ve Açlık

Gıda erişiminin sağlanmasıyla yoksulluk kalkacaktır. Nüfus artışı olduğunda ekonomi güçlendirilerek gıda üretimi artırılmalıdır.

Hızlı nüfus artışının gıda maddeleri üzerinde oluşturduğu baskı sonucu, birçok az gelişmiş ülkede açlık ve gıda maddesi sorunu kendisini göstermektedir. Artan nüfusun ortaya çıkardığı tablo, bu nüfusun nasıl besleneceği ve halen açlıktan zarar gören milyonlarca insana yenilerini ilave etmeden, dünya nüfusunun nasıl besleneceği sorusunun cevabını düşünmeye insanları yöneltmektedir⁴⁴.

Nüfus artışıyla toplumun sağlıklı beslenmesi için yeni teknolojilerle alternatif beslenme kaynaklarına ulaşılmaya çalışılır. Bununla beraber, doğal kaynaklarda azalmalar ve kalitesiz üretim şekilleri olabilir. Bu nedenle nüfus artışlarını iyi yönetmek ve gerekli ekonomik tedbirleri almak gerekir.

1994 yılında toplanan Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı (ICPD)'na göre, hızlı nüfus artışının, kalkınmanın önündeki en önemli engel olduğu savunulmuştur. Sağlıklı beslenme için gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerde gıda üretiminin yeni teknolojilerle artırılması hedeflenmiştir. 1996 yılında yapılan Dünya Gıda Zirvesi'nde de, açlıkla mücadele temel

⁴³ Ortiz-Colón, G., S.J. Fain, I.K. Parés, J. Curbelo-Rodríguez, E. Jiménez Cabán, M. Pagán-Morales, and W.A. Gould. (2018). Assessing climate vulnerabilities and adaptive strategies for resilient beef and dairy operations in the tropics. *Clim. Change* 146(1-2):47-58. <https://doi.org/10.1007/s10584-017-2110-1>.

⁴⁴ BİRİNCİ, Avni: Nüfus Artışının Ekonomiye Yaptığı Etkiler Açısından Değerlendirilmesi Ve Türkiye'deki Yansımaları, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 29 (1), Erzurum-1998, s 156.

hedef alınmış olup, kaliteli ve yeterli beslenme politikaları oluşturulmaya çalışılmıştır⁴⁵.

7.3. Kentleşme

Plansız kentleşmeyle; düzensiz göçler, plansız büyümeler, sağlık hizmetlerinin yetersizliği, güvenli ve sağlıklı konut, eğitim, beslenme, çevre kirliliği gibi... sorunlar oluşturmuştur. Şehirlerdeki alt yapıdaki yetersizlikler, kanalizasyon, trafik, temiz su gibi konuları da beraber getirmiştir. Gıda politikaları açısından ise, büyük şirketler, lobiler .. yerel üretimi kısıtlayıcı, gıda rekabetini tekelleştirici, kaliteli ve güvenli gıdaya erişimi engelleyici tutumlar içerisinde rol almaktadırlar. Devlet, gıda politikasında insan haklarını temel alıp kaliteli, sürdürülebilir, milli, sağlıklı gıda üretiminin yolunu açmalıdır. Gıda ithal etmek yerine kalıcı ve sağlıklı yerli üretime destek olunmalıdır.

Kentleşmeyle beraber kırsal kesimlerden alınan göçle özellikle kentlerde yaşayan yoksullar ve düşük gelirli kişiler için gıda bir risk tehdidi oluşturmaktadır.

Kentte, marketlerde ya da pazarda gıdanın satışının olması değil, satın alma güçlerinin zayıf olmalarıdır. Gıda teminindeki bu güçsüzlük sağlıklı beslenme becerilerini engeller. Kentlerde beslenme güvenliği; gıda, sağlık, temizlik ile olan etkileşiminin büyük etkiler vardır. Kente yaşayan yoksullar gelirlerinin büyük bir kısmını gıda tedarikine harcamaktadırlar. Kentlerde yaşam için yoksul ailelerde tamamı çalışmak zorundadır. Örneğin, annelerin kentsel ortamlarda ev dışında çalışma olasılıkları daha yüksek olduğundan, annelerin emzirme süresini 2 ila 3 ay azaltmasında çocuklarının daha az besin alma ve hastalıklara karşı bağışıklık kazanma şansı daha yüksektir. Ayrıca, hızlı ekonomik büyüme yaşayan birçok ülke, en savunmasız nüfuslar için gıda ve beslenme güvenliğinin sağlanması da dahil olmak üzere gerekli siyasî ve sosyal reformları yapma yeteneklerini aşan demografik değişikliklerle karşı karşıyadır⁴⁶.

⁴⁵ Food And Agriculture Organization Of The United Nations, 'Population Aspects in the Reduction of Hunger', https://www.un.org/en/development/desa/population/events/pdf/expert/7/04_FAO.pdf (Erişim Tarihi: 16.10.2024)

⁴⁶ SATTERTHWAITTE, David /MCGRANAHAN, Gordon /TACOLİ, Cecilia: Urbanization and its implications for food and farming (Kentleşme ve Bunun Gıda ve Tarım Üzerinde Etkileri.) . 8. Phil Trans R Soc B. 2010;365:2809–20. <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rstb.2010.0136> (Erişim Tarihi:03.02.2024, saat:14:00).

7.4. Acil durumlar

Savaş, iç karışıklıklar,, sel, deprem iklim değişikliği gibi tabii ve insan kaynaklı felaketlerde, hijyen, sanitasyon ve sağlık hizmetinin sağlanmasında ihmalkarlık görüldüğünde gıda üretimi ve erişiminde ve gıda güvenliğinde aksamalar oluşurur.

7.5. Gıda Endüstrisinin Büyümesi ve Sağlıksız Beslenmenin Küreselleşmesi

Tarım ve hayvancılık yaparak kendi beslenmelerini sağlayan köy toplumunun şehirlere taşınması beraberinde beslenme problemlerine ve hazır ve sağlıksız gıda teminlerine neden olmaktadır. Gıda endüstrisi satışlarını artırmak için hayvancılık ve tarım yaparak besinlerini üreten toplumu tohum, mazot, gübre, yem gibi ürünlerin maliyetlerini artırarak üretim yapamaz hale getiriyor. İstedikini kazanamayan üretici de şehire taşınmak zorunda kalıyor. Büyük gıda endüstrileri ise, bunların yerine kendi üretim çiftliklerini kuruyorlar.

Tarım üretimi ile sağlıklı gıda arasında da önemli bir ilişki vardır. Tarımsal üretim alanlarının yaşadığı sorunlar gıdanın sağlıklı ve kaliteli olup olmamasını da etkilemektedir. Tarım alanlarında ürünlerin verimini ve miktarını artırmak adına gıdaların genetiğine müdahale edilmesi de söz konusudur. Günümüze kadar tüm çabalar öncelikli olarak tarımsal üretim alanlarına, toprağa yönelik olmuşken, artık ürünlerin miktarı, çeşitliliği, kimyasal gübreler, bitkileri ve böcekleri yok eden ilaçlar da konuya dahil edilmektedir. Tüm bunlar, üretkenliği artırmak ve gıda fiyatlarını düşürmek, yetersiz beslenmeyi azaltmak için yapılan çalışmaları etkilemektedir. Bu yüzdendir ki tarım ve sağlıklı gıdanın temini, gıda üretiminde tohum, genetik materyaller, makine kullanımı, tarımsal kimyasallar, taşıma, işleme ve pazara ulaşım gibi tüm konuların merkezi durumundadır⁴⁷.

Gıda endüstrisi ticaretin kolaylaşması sebebiyle küreselleşme olmakta ve beslenme güvenliği tehdit edilmektedir. Büyük gıda şirketleri, ultra işlenmiş gıdalar, şekerle tatlandırılmış içecekler, limon aromalı su, nar ekşisi aromalı içecek gibi kimyasal yollarla üretilen yiyecek ve içecekler düşük ve orta gelirli ülkelerdeki toplumlara satılmakta ve halk sağlığını tehdit eder

⁴⁷ ÜNAL, Eda: " Yeni Güvenlik Anlayışı Ve Gıda Güvenliği: Avrupa Birliği'nin Gıda Güvenliği Politikası", T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Çalışmaları Anabilim Dalı, Isparta-2023, s.69.

hale gelmiştir. Gıda hukuku alanındaki düzenlemelerin yetersizliği ve denetimsizliği gıda zararlarının sağlık üzerindeki etkileri artırmaktadır.

Vergiler ve etiketleme kısıtlamaları gibi düzenleme stratejilerinin hastalık salgınıyla mücadelede etkili olabileceğine dair kanıtlar artıyor. Örneğin, Ocak 2014'te Meksika, nüfustaki yüksek diyabet ve obezite prevalansına yanıt olarak şekerli içeceklerle %10'luk bir vergi uyguladı ve bunun sonucunda yıl içinde satışlarda %12'lik bir düşüş yaşandı⁴⁸.

Dava, insan haklarının savunulması için önemli bir yol olarak, gıda hakkı yargılanabilirliğinin gerçekleştirildiği bireysel ve kolektif olarak talep edilebildiği bir mekanizma olarak hizmet edebilir. Sağlık hakkı kadar kapsamlı olmasa da gıda hakkı içtihatı geliştirilmiştir. Özellikle Hindistan Yüksek Mahkemesi, gıda hakkına yönelik açık bir anayasal koruma olmasına rağmen, içtihadında gıda hakkının varlığını kabul etmekten çekinmemiştir. 1989 tarihli *Pattnayak & Another - Orissa Eyaleti* davasında Mahkeme, yemek hakkını Hindistan Anayasası'nın 21. maddesi kapsamında güvence altına alınan yaşam hakkının bir parçası olarak tanıdı. Ayrıca, FAO'nun da altını çizdiği gibi, bu yerleşik ilişki temelinde, Sivil Özgürlükler için Halk Birliği (People's Union for Civil Liberties) (PUCL) - *Hindistan Birliği ve diğerleri* davasında yayınlanan geçici emirler ise, yeni ve daha iyi uygulanan hükümet programlarına yol açtı ve bunlar kapsamında yasal düzenlemeler yapıldı. Mahkeme verdiği kararlarla yeterli beslenme hakkını anayasanın 21. maddesinde düzenlenen yaşam hakkının korunması yükümlülüğü kapsamında değerlendirmiş, yüz milyonlarca Hindistan vatandaşının yeterli gıdaya ulaşmasının yasal güvence altına alınmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda, Hindistan genelindeki 250 milyondan fazla ortaokul çocuğuna öğle yemeği verilmesi, hamile kadınlara, gelişmekte olan kızlara ve 6 yaşına kadar tüm çocuklara mineral ve vitamin takviyesi yapılması gibi yeterli beslenmeye dair uygulamalar ve resmi yoksulluk sınırının altındaki herkese yönelik sübvansiyonlarda yapılan yasal düzenlemelerle hayata geçirilmiştir. Yüksek Mahkemenin bu kararı, dünyanın her yerinde yetersiz beslenme ve açlık ile mücadele eden kesimin haklarının korunması için verilmiş en önemli örnek karardır. Gıda hakkının sağlık hakkı açısından haklı olduğu kanıtlanmadığı durumlarda, gıda hakkı ve beslenme güvenliği, insan haklarının aşamalı olarak hayata geçirilmesine yönelik ulusal çabaları değerlendirmek için ölçülebilir göstergeler sağlayabilir. Bu

⁴⁸ Dünya Sağlık Örgütü. Sağlıksız beslenme ve fiziksel hareketsizlik: NMH bilgi formu. DSÖ. 2009. http://www.who.int/nmh/publications/fact_sheet_diet_en.pdf. Erişim tarihi: 10 Şubat 2017.

nedenle, bu ulusal yasal yollar, uluslararası standartların uygulanmasını ileriye taşımak, yükümlülük sahiplerini yargılanabilir bir gıda hakkı diliyle çerçevelenen yasal işlem sonucunda harekete geçmeye teşvik etmek, gıda ve beslenmeye daha iyi cevaplar verilmesine izin vermek açısından kritik öneme sahiptir⁴⁹.

SONUÇ

Sağlıklı beslenme hakkı, devletlerin temel sorunu olmalıdır. Bunun için, küresel ısınmayı önleyici tedbirlerin alınması, doğru tarım ve su politikaların alınması ve uygulanması, doğal kaynakların korunması, gıda üretiminde sağlıklı endüstrinin uygulanması, zararlı maddelerin gıda maddelerine karıştırılmaması, gıda tekelliliğinin önlenmesi gibi tedbirler alınmalıdır.

Devlet yöneticileri vatandaşlarını üretime teşvik etmeli, desteklemeli ve gerçek ihtiyaç sahipleri dışında gıda dağıtarak onları tembelleştirmemelidir. Diğer taraftan halka karşı açıklığı, itaat edilmesi için bir tehdit aracı olarak ta kullanmamalıdır.

Sağlıklı beslenme hakkı ihlallerine karşı, insan haklarına dayalı etkili hukuk kuralları yürürlüğe konmalı ve hak arama yolları kolaylaştırılmalıdır. Zararlı gıda üretimlerinde caydırıcı cezalar uygulanmalıdır. . Örselenebilir (savunmasız, incinebilir, zayıf, dezavantajlı) gruplar; kadınlar, yoksullar, göçmenler, çocuklar, engelliler, yaşlılar, nadir hastalıkları taşıyanların gıdaya erişimi kolaylaştırılmalıdır.

Uluslararası gıda şirketleri ve ülkedeki gıda şirketleri gıda üretimi ya da satışı konusunda tekelleşmelere yol açabilirler. Endüstriyel tarım yöntemleri gıda üretimi önemli ölçüde etkilemektedir. Bu durumda, sağlıklı beslenme hakkını ihlal etmektedir. Bunun için etkili önlemlerin alınması, küçük çiftlik sahiplerinin korunmalıdır. Devlet tekelleşmeye karşı gıda güvenliğini ve egemenliğini gerçekleştirilmelidir.

⁴⁹ Ana Ayala & Benjamin Mason Meier : "Gıda ve Beslenme Güvensizliğinin Sağlık Üzerindeki Etkilerine İnsan Hakları Yaklaşımı(A human rights approach to the health implications of food and nutrition insecurity)

<https://publichealthreviews.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40985-017-0056-5>
(Erişim Tarihi: 29.01.2024, Saat:23:00).

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ARSOY, Dilek: “TEK SAĞLIK ve Gıda Etiği”, Target 4. Uluslararası Tarım ve Gıda Etiği Kongresi Ankara, Türkiye 16–17 Kasım 2023 (Kongre Kitabı), Editörler Mustafa EVREN R. Petek ATAMAN, 1. Basım Ankara, Aralık-2023.
- Ana Ayala & Benjamin Mason Meier : “Gıda ve Beslenme Güvensizliğinin Sağlık Üzerindeki Etkilerine İnsan Hakları Yaklaşımı(A human rights approach to the health implications of food and nutrition insecurity)
- <https://publichealthreviews.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40985-017-0056-5> (Erişim Tarihi: 29.01.2024, Saat:23:00).
- ATAK, Ebru Erden: “Genel Kamu Hukuku Yönünden Beslenme Hakkı” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara- 2018.
- AYSU, Abdullah: Gıda Krizi: Tarım, Ekoloji ve Egemenlik, Metis Yayınları, İstanbul-2015.
- BİRİNCİ, Avni: Nüfus Artışının Ekonomiye Yaptığı Etkiler Açısından Değerlendirilmesi Ve Türkiye’deki Yansımaları, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 29 (1), Erzurum-1998.
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu, Dünya Gıda Programı. Dünyadaki gıda güvensizliğinin durumu. FAO. 2015. <http://www.fao.org/3/a-i4646e.pdf> . Erişim tarihi: 25 Şubat 2024.
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü. Gıda ve tarımın durumu: Daha iyi beslenme için gıda sistemleri. FAO. 2013. <http://www.fao.org/docrep/018/i3300e/i3300e00.htm> . Erişim tarihi: 25 Şubat 2024 .
- DEĞİRMENCİOĞLU, Burcu: “Uluslararası İnsan Hakları Metinleri Işığında Çocukların Yeterli Gıdaya Erişim Hakkı”, Ankara Barosu Dergisi, Cilt:82, Sayı:1, Ankara-2024.
- DOĞAN, Cahid: “Sağlık Hakkının Türk Hukuk Sistemi ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 12. Maddesi Çerçevesinde Analizi”, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Uluslararası Final Üniversitesi VI. Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu, Editörler: Prof. Dr. Nilgün SARP/Av. Cahid DOĞAN, Adalet Yayınevi, Ankara-2023.
- Dünya Sağlık Örgütü. Sağlıksız beslenme ve fiziksel hareketsizlik: NMH bilgi formu. DSÖ. 2009. http://www.who.int/nmh/publications/fact_sheet_diet_en.pdf . Erişim tarihi: 10 Şubat 2017.
- EVREN, Mustafa/ ATAMAN, Petek: “Gıda Güvenliği, Etik ve Paydaşların Rolü”, Target 4. Uluslararası Tarım ve Gıda Etiği Kongresi Ankara, Türkiye 16–17 Kasım 2023 (Kongre Kitabı) Target 4. International Con, Editörler Mustafa EVREN R. Petek ATAMAN, Press Atalay Matbaacılık ve Reklam Ltd. Şti. 1. Basım Ankara, Aralık-2023.

Food And Agriculture Organization Of The United Nations, ‘Population Aspects in the Reduction of Hunger’, https://www.un.org/en/development/desa/population/events/pdf/expert/7/04_FAO.pdf (Erişim Tarihi: 16.10.2024).

<https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases>, Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar Noncommunicable diseases, 16 Eylül 2023.

<https://www.medicalpark.com.tr/saglikli-beslenme/hg-2341> (Erişim Tarihi: 01.12.2024, Saat: 22:45).

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C4%B1da>

https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/saglikli-beslenme-ve-hareketli-hayat-db/Dokumanlar/Brosurler/Ortaokul_brosuru_KATLAMALI.pdf

KOÇ, Gökçe/ UZMAY, Ayşe: “Gıda Güvencesi ve Gıda Güvenliği: Kavramsal Çerçeve, Gelişmeler ve Türkiye”, Tarım Ekonomisi Dergisi, Tarım Ekonomisi Demegi, 2015; 21(1):

MACARTAN, Benjamin: Food Sovereignty: An Alternative Framework to the Narrower Concept of Food Security, “Gıda Egemenliği: Daha Dar Gıda Güvenliği Kavramına Alternatif Bir Çerçeve” UK: Royal Agricultural University, 2017, s.11. Nakleden: YILDIZ KARAKOÇ, Duygu: “Genetiği Değiştirilmiş Tarımsal Ürünler ve Uluslararası Ticareti” Doktora Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Kent Ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, Ankara- 2019.

“Matrix,” Cambridge Dictionary, erişim 11 Nisan, 2023, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/matrix>.

NİYAZ , Özge Can / İNAN, İ. Hakkı Niyaz: “Türkiye’de Gıda Güvencesinin Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi”, Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 13(2), Aydın- 2016.

Ortiz-Colón, G., S.J. Fain, I.K. Parés, J. Curbelo-Rodríguez, E. Jiménez Cabán, M. Pagán-Morales, and W.A. Gould. (2018). Assessing climate vulnerabilities and adaptive strategies for resilient beef and dairy operations in the tropics. *Clim. Change* 146(1–2):47–58. <https://doi.org/10.1007/s10584-017-2110-1>.

“Regulation (EC) No 178/2002 of the European Parliament and of the Council of 28 January 2002 laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety” https://eur-lex-europa-eu.translate.google.com/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32002R0178&x_tr_sl=en&x_tr_tl=tr&x_tr_hl=tr&x_tr_pto=sc (Erişim Tarihi:20 Ocak 2024, Saat:22:00).

SATTERTHWAİTE, David /MCGRANAHAN, Gordon /TACOLİ, Cecilia: Urbanization and its implications for food and farming (Kentleşme ve Bunun Gıda ve Tarım Üzerinde Etkileri.) . 8 . *Phil Trans R Soc B*. 2010;365:2809–20. <https://royal-societypublishing.org/doi/10.1098/rstb.2010.0136> (Erişim Tarihi:03.02.2024, saat:14:00).

- SOYLU, Ahmet Cemil: “İdarenin Gıda Güvenliğine İlişkin Faaliyetleri”, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul-2022.
- TAYAR, Mustafa: “Güvenli Gıdanın Geleceği”, Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, Türkiye Eğitim, Sağlık ve Araştırma Vakfı, Sayı: 60, İstanbul-2021
- TEKİR, Asım Furkan: “Gıda Hakkı”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-2016.
- ÜNAL, Eda: “ Yeni Güvenlik Anlayışı ve Gıda Güvenliği: Avrupa Birliği’nin Gıda Güvenliği Politikası”, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Çalışmaları Anabilim Dalı, Isparta-2023.
- VURAL, Hasan: “Tarım ve Gıda Güvenliğinde Etik İlkelerin Önemi”, Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt:29, Sayı: 2, (Journal of Agricultural Faculty of Uludag University), Bursa-2015, s.197-198./ CLARK, J.Peter and RITSON, Christopher., 2013. Practical ethics for food professionals. (Gıda Profesyonelleri İçin Pratik Etik: Araştırma, Eğitim ve İşyerinde Etik) John Wiley&Sons, Ltd. The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex England.
- YILDIZ KARAKOÇ, Duygu: “Genetiği Değiştirilmiş Tarımsal Ürünler ve Uluslararası Ticareti” Doktora Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, Ankara-2019.
- Zwart H.A. (2000). Short history of food eth; Nakleden: ARSOY, Dilek: “TEK SAĞLIK ve Gıda Etiği”, Target 4. Uluslararası Tarım ve Gıda Etiği Kongresi Ankara, Türkiye 16–17 Kasım 2023 (Kongre Kitabı), Editörler Mustafa EVREN R. Petek ATAMAN, 1. Basım Ankara, Aralık-2023

